

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра української мови та лінгводидактики

На правах рукопису

БАТУРКА АННА ВОЛОДИМИРІВНА

**ГРАМАТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОЗНАКИ АТРИБУТИВНИХ
СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНО
ОРІЄНТОВАНИХ ЗАСАД НАВЧАННЯ В ЗЗСО**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література)

Освітньо-професійна програма «Середня освіта. Українська мова та література.
Світова література»

Робота на здобуття другого (магістерського) рівня

Науковий керівник:

КОСТУСЯК НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА,

доктор філологічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 6

засідання кафедри української мови та лінгводидактики
від 18 листопада 2025 р.

Завідувач кафедри

() Н. М. Костусяк

ЛУЦЬК – 2025

Анотація

Батурка А. В. *Граматичні та стилістичні ознаки атрибутивних синтаксичних одиниць у контексті компетентнісно орієнтованих засад навчання в ЗЗСО.*

У магістерській роботі комплексно досліджені атрибутивні синтаксичні одиниці, дібрані зі збірки М. Мартинюка «Світ за Брайлем»; окреслено теоретико-методологійні засади їхнього вивчення в сучасному мовознавстві; із проєкцією на лінгводидактичний вимір схарактеризовано граматичні та стилістичні ознаки вказаних другорядних членів речення. Зазначено, що опанування узгоджених означень в закладах загальної середньої освіти повинно ґрунтуватися на вивченні матеріалу про засоби вираження цих синтаксичних одиниць, серед яких засвідчені якісні та відносні прикметники, займенники прикметникового різновиду, рідше дієприкметники та кількісні числівники. Неузгоджені атрибутивні одиниці проаналізовано в контексті компетентнісно орієнтованого й інтерактивного навчання, укладено практичні завдання, якими можна скористатися на уроках української мови. Виявлено, що ад'єктиви, поєднані зв'язком керування, зреалізовані безприйменниковими та прийменниково-відмінковими формами іменників у родовому відмінку. Сферу неузгоджених означень поповнюють інфінітиви та прислівники, які перебувають з опорним субстантивом у зв'язку прилягання. Окреслено систему методів, скерованих на продуктивність опанування синтаксичних одиниць прикладкового узгодження, формально-категорійні ознаки яких повністю збігаються з опорним словом або ідентичні тільки щодо вираження відмінка.

Окрім граматичних особливостей узгоджених і неузгоджених означень та прикладок як важливого матеріалу, що становить домінанту під час навчання цих другорядних членів речення, зацентовано увагу на їхній стилістичній своєрідності. З'ясовано, що вказані синтаксичні одиниці надають поетичним текстам яскравості, почасти експресії й емоційного забарвлення, уможливають словесне зображення сповнених настроєвості різних зорових картин.

Подані в магістерській роботі теоретичні положення можуть стати алгоритмом комплексного дослідження інших другорядних членів речення. Ілюстративним матеріалом, практичними завданнями та методичними рекомендаціями доречно скористатися в професійній діяльності вчителя української мови.

Ключові слова: атрибутивна синтаксична одиниця, означення, прикметник, займенник, числівник, дієслово, прислівник, метод, компетентність.

Summary

Baturka A. V. *Grammatical and Stylistic Features of Attributive Syntactic Units in the Context of Competence-Based Teaching Approaches in General Secondary Education Institutions.*

The master's thesis presents a comprehensive study of attributive syntactic units selected from M. Martyniuk's poetry collection *"The World through Braille"*. The theoretical and methodological foundations of their investigation in modern linguistics are outlined, and their grammatical and stylistic features are characterized with a projection onto the linguodidactic dimension. It is noted that the acquisition of concordant attributes in general secondary education institutions should be based on the study of the means of expressing these syntactic units, including qualitative and relative adjectives, adjectival pronouns, less frequently participles and quantitative numerals.

The discordant attributive units are analyzed in the context of competence-based and interactive learning. Practical tasks suitable for Ukrainian language lessons have been developed. It has been revealed that adjectives governed by nouns are realized through both prepositional and non-prepositional genitive case forms. The class of discordant attributes is expanded by infinitives and adverbs that are syntactically connected to the head noun via adjacency. A system of methods aimed at the effective acquisition of appositional syntactic units is outlined, whose formal and categorical features either fully coincide with the headword or match only in terms of case.

In addition to the grammatical features of concordant and discordant attributes and appositions, which constitute essential material for teaching these secondary sentence elements, the study also focuses on their stylistic originality. It has been established that the syntactic units in question enhance the vividness, expressiveness, and emotional coloring of poetic texts and enable the verbal representation of mood-filled visual imagery.

The theoretical principles presented in the thesis may serve as a framework for the comprehensive study of other secondary sentence elements. The illustrative material, practical exercises, and methodological recommendations are applicable in the professional practice of Ukrainian language teachers.

Keywords: attributive syntactic unit, attribute, adjective, pronoun, numeral, verb, adverb, method, competence.

Зміст

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АТРИБУТИВНИХ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ	10
1.1. Теоретико-методологійні засади вивчення атрибутивних синтаксичних одиниць у сучасному мовознавстві	10
1.2. Граматичні та стилістичні ознаки ад'єктивів української мови	15
1.2.1. Функційно-граматичні особливості узгоджених означень	15
1.2.2. Специфіка вираження та вживання неузгоджених означень	19
1.2.3. Прикладкове узгодження	22
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ УЗГОДЖЕНИХ І НЕУЗГОДЖЕНИХ ОЗНАЧЕНЬ ТА ПРИКЛАДОК	25
2.1. Особливості опанування узгоджених означень	25
2.2. Компетентісно спрямоване й інтерактивне навчання неузгоджених означень у ЗЗСО	35
2.3. Методи навчання прикладки	40
Висновки до розділу 2	43
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Мету освітнього процесу окреслює низка важливих чинників, скерованих не тільки на ґрунтовне опанування тієї чи тієї теми, а й на формування необхідних компетентностей, спрямованих на розвиток розумових, творчих й інтелектуальних здібностей учнів, виховання моральних і культурних цінностей, зростання мотивації навчатися впродовж життя та ін. У руслі компетентнісно орієнтованого навчання української мови з проєкцією на тріаду *освіта – виховання – розвиток*, а також з огляду на систему категорійної спеціалізації та вторинного морфологічного вияву продуктивно дослідити атрибутивні синтаксичні одиниці, на позначення яких у закладах загальної середньої освіти послуговуються терміном *означення*.

Апелюючи до наукової парадигми, зазначимо, що динаміку вивчення синтаксичної організації мови простежуємо в зміні векторів її студіювання, які чітко окреслила К. Г. Городенська. За слушними спостереженнями дослідниці, академічну лінгвоукраїністику 60–80-х років ХХ ст. вирізняли описи граматичних одиниць, «ґрунтовані переважно на традиційних теоретичних засадах» [Городенська 2024, с. 32], а початок якісно нового етапу в сучасному мовознавстві окреслюють 80-ті роки ХХ ст. К. Г. Городенська умотивовано констатує: «Вагомим здобутком академічної граматичної науки 90-х років ХХ ст. – перших двох десятиріч ХХІ ст. є її внесок і в розвиток теоретичного (формально-синтаксичного, семантичного, семантико-синтаксичного, функційного, категорійного та дериваційного) синтаксису на нових семантико-граматичних засадах, які випрацював І. Р. Вихованець ... і розвинули його учні та послідовники» [Городенська 2024, с. 35].

Зазначені тенденції віддзеркалюють студії, присвячені вивченню атрибутивних синтаксичних одиниць (атрибутивних (ад’єктивних) синтаксем), що відповідно до навчальних програм, якими керуються в закладах загальної середньої освіти, називають означеннями. У сучасному мовознавстві їх зазвичай аналізують з акцентом на граматичну специфіку української мови та в аспекті

відхилень від традиційних форм вияву, а також з огляду на функціонування в межах словосполучень [Межов 2014; Навальна, Костусяк, Межов 2023] і значно частіше речень. Пріоритетність опису цих ад'єктивних компонентів убачають у реалізації ними синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень та первинності / вторинності формального вираження. Як слушно наголошує О. Г. Межов, «основними морфологічними репрезентантами ад'єктивної функції є прикметники; інші частини мови, зокрема іменники, можуть набувати її внаслідок транспозиції до синтаксичної сфери прикметника» [Межов 2024, с. 22]. Акцентуючи увагу на позавідмінковому функціонуванні іменникових форм, тобто вживанні не в характерній для них ролі підмета чи керованого члена речення (дodatка), І. Р. Вихованець виділив синтаксичну ад'єктивацію, на якій, за спостереженнями науковця, спеціалізована грамема родового [Граматики 2017, с. 86], хоч у вказаній сфері засвідчені й інші відмінкові форми: «Неморфологізовану ад'єктивну транспозицію репрезентують давальний і орудний відмінки» [Граматики 2017, с. 115]. Окрім іменників [Костусяк 2014], атрибутивний вияв приписують дієсловам [Костусяк 2017] і прислівникам [Костусяк 2019]. Фрагментарно, переважно в контексті опанування другорядних членів речення аналізують спеціалізовані (прикметникові й займенникові слова) та вторинні (інші частиномовні групи мовних одиниць) форми вираження означень [Теребейко 2024].

Актуальність теми. Окреслені науковцями вектори вагомі й перспективні для поглиблення теорії про ад'єктиви, їхні граматичні параметри й стилістичну роль. Не менш важливим є опис означень у контексті лінгводидактики, адже для того, щоб зацікавити здобувачів освіти, нині недостатньо пропонувати їм тільки матеріал підручника, важливо залучати інтерактивні технології, використовувати цифрові платформи, послуговуватися іншими формами роботи, проводити нестандартні уроки, присвячені навчанню української мови загалом та опануванню зазначених другорядних членів речення зокрема. З огляду на це атрибутивні одиниці потребують комплексного дослідження, що передбачає їхнє студіювання в аспекті граматики, стилістики та компетентнісного підходу

в навчальному процесі. У вказаній площині поки не опрацьований доробок волинського члена Національної спілки письменників України М. Мартинюка, що й увиразнює *актуальність* порушеної проблеми.

Наукову новизну магістерської роботи визначає комплексне дослідження атрибутивних синтаксичних одиниць, дібраних зі збірки М. Мартинюка «Світ за Брайлем» (Мартинюк 2012). Окрім морфологічних засобів вираження узгоджених і неузгоджених означень та прикладок, зацентовано увагу на їхній стилістичній своєрідності; зазначені другорядні члени речення проаналізовано в контексті компетентнісно орієнтованого навчання, укладено практичні завдання, якими можна скористатися на уроках, зокрема й нестандартних та під час дистанційного навчання.

Мета й завдання дослідження. *Мета роботи* – схарактеризувати дібрані зі збірки М. Мартинюка «Світ за Брайлем» спеціалізовані та вторинні засоби вираження ад’єктивної функції, проаналізувати їх у контексті граматичної та стилістичної своєрідності й лінгводидактики.

На досягнення мети скеровані такі завдання:

- 1) окреслити теоретико-методологічні засади вивчення атрибутивних синтаксичних одиниць у сучасному мовознавстві;
- 2) виявити й описати синтаксичну, морфологічну та стилістичну своєрідність ад’єктивів, які формують картотеку фактичного матеріалу;
- 3) схарактеризувати особливості опанування узгоджених означень в умовах компетентнісно орієнтованого навчання;
- 4) проаналізувати методи інтерактивного навчання, скеровані на набуття необхідних компетентностей у процесі опанування граматичної та стилістичної своєрідності неузгоджених означень;
- 5) визначити сукупність методів, якими доречно скористатися під час опанування прикладки.

Об’єкт дослідження – атрибутивні синтаксичні одиниці української мови.

Предмет дослідження – засоби вираження узгоджених і неузгоджених означень та прикладок, їхня синтаксична, морфологічна, стилістична й лінгводидактична інтерпретація.

Методи дослідження. У магістерській роботі використано такі методи: *узагальнення*, який дав змогу систематизувати присвячені означенням наукові здобутки в галузі лінгвістики й методики навчання; *описовий*, застосований із метою з'ясувати граматичні та стилістичні ознаки атрибутивних синтаксичних одиниць, інвентаризувати їх з огляду на частиномовну належність та форми підрядного синтаксичного зв'язку; *наскрізного виписування*, завдяки чому сформовано картотеку фактичного матеріалу; *функційний*, що посприяв дослідженню означень у площині контекстуального оточення в опрацьованій поезії; *комплексного аналізу*, скерованого на вивчення вказаних другорядних членів речення у морфологічному, синтаксичному, стилістичному й лінгводидактичному вимірах.

Матеріалом дослідження послуговувала збірка М. Мартинюка «Світ за Брайлем», із якої виписано атрибутивні синтаксичні одиниці. Картотека фактичного матеріалу нараховує близько 500 речень.

Практичне значення одержаних результатів. Подані в магістерській роботі теоретичні положення можуть стати алгоритмом комплексного дослідження інших другорядних членів речення. Укладеними практичними завданнями та методичними рекомендаціями доречно скористатися в професійній діяльності вчителя української мови.

Апробація результатів та публікації. Результати дослідження апробовано на секційному засіданні Фестивалю науки, що відбувся 12–16 травня 2025 р. у Волинському національному університеті ім. Лесі Українки. Морфолого-синтаксична спеціалізація та функційно-стилістичні вияви ад'єктивів віддзеркалені в написаній у співавторстві статті «Граматичні та стилістичні ознаки атрибутивних синтаксичних одиниць» [Батурка, Костусяк 2025].

РОЗДІЛ 1

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АТРИБУТИВНИХ
СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ****1.1. Теоретико-методологічні засади вивчення атрибутивних синтаксичних одиниць у сучасному мовознавстві**

У сучасній лінгвоукраїністиці за членами речення, що перебувають в атрибутивних відношеннях з іншими компонентами, закріплений термін *означення*. Особливості їхнього опанування в закладах загальної середньої освіти зазвичай подають фрагментарно в контексті методики навчання синтаксису української мови [Методика 2004, с. 224–238; Практикум 2011, с. 157–174] чи української мови загалом [Кучеренко, Пентиліук 2022, с. 204, 303]. У підручниках, адресованих учням, переважно пропонують коротке визначення цієї синтаксичної одиниці: *означення* – другорядний член речення, який називає ознаку предмета й відповідає на питання *який? котрий? чий?* [Голуб, Горошкіна 25, с. 34; Заболотний, Заболотний 2025; Онатій, Ткачук 2025, с. 86]. У проєкції на подані правила доречно розглянути дефініції, запропоновані в науковій літературі. Зокрема, П. С. Дудик та Л. В. Прокопчук зазначають: «Означення – другорядний член речення, що виражає ознаку предмета за властивою йому якістю чи кількісним виявом» [Дудик, Прокопчук 2010, с. 108]. І. Р. Вихованець [Вихованець 1993, с. 87] і К. Ф. Шульжук [Шульжук 2004, с. 95] до цих кваліфікаційних ознак додають синтаксичну залежність від іменника. На реалізацію системності дослідження означень скерований комплекс їхніх параметричних характеристик. П. С. Дудик та Л. В. Прокопчук зазначають, що цим мовним одиницям «властиві такі диференційні ознаки: не утворюють предикативної основи двоскладного чи односкладного речення; типовою формою вираження їх слугують прикметники та інші слова прикметникової форми; спосіб зв'язку означення з означуваним словом – узгодження, рідше керування, в окремих випадках – прилягання; виражають атрибутивні відношення у словосполученні й реченні; в реченні

найчастіше перебувають у препозиції щодо означуваного слова; пояснюваним словом для означень найчастіше є іменник» [Дудик, Прокопчук 2010, с. 108]. Заявлений перелік кваліфікаційних параметрів знаходимо в напрацюваннях інших науковців, зокрема І. Р. Вихованець [Вихованець 1993, с. 87] і К. Ф. Шульжук [Шульжук 2004, с. 96] доповнюють його комунікативною спеціалізацією означень, які за актуального членування можуть входити до складу теми чи реми. Нагадаємо, що в українській лінгвістиці темо-ремний аспект потрапив до сфери наукових пошуків І. Р. Вихованця [Вихованець 1993, с. 148–154] і знайшов продовження в працях його послідовників [Вінтонів 2013; Костусяк 2015; Костусяк 2016 та ін.]. І. Р. Вихованець запропонував такі дефініції визначальних термінів, що віддзеркалюють комунікативну організацію висловлень та їхнє актуальне членування: «Тема – вихідна частина висловлення, основа висловлення, дане, відоме, зумовлене попереднім контекстом. Рема – головний зміст повідомлення, комунікативний центр висловлення, його ядро, нове, тобто те, що повідомляють про тему (вихідну частину) висловлення» [Вихованець 1993, с. 148].

Аналізуючи означення, науковці виявляють спільність у поділі цих синтаксичних одиниць на узгоджені й неузгоджені. «Узгодженими є означення, які поєднуються з означуваним словом підрядним зв'язком узгодження» [Дудик, Прокопчук 2010, с. 108]. Такі функції приписують прикметникам, співвідносним із ними займенникам, порядковим і деяким формам кількісних числівників, дієприкметникам, прикметниковим і дієприкметниковим зворотам [Шульжук 2004, с. 96–97]. До неузгоджених зараховують означення, «які поєднуються з означуваним словом способом керування чи прилягання» [Дудик, Прокопчук 2010, с. 108]. На специфіці членів речення цього різновиду зупинимося далі.

Утрадиційним є розмежування однорідних і неоднорідних означень, які зазвичай аналізують у межах ускладнених реченнєвих побудов. Серед критеріїв, відповідно до яких зазначені другорядні члени речення формують групу однорідних, О. Г. Межов розглядає такі: «кожне з однорідних означень перебуває

в прямому, безпосередньому зв'язку з пояснюваним іменником, водночас вступаючи в сурядний зв'язок з іншими означеннями й утворюючи разом з ними сурядне словосполучення; виражають видові ознаки якогось предмета, характеризують його з одного боку; виражаються звичайно прикметниками тієї самої значеннєвої групи – якісними, відносними або присвійними, зрідка – прикметником і дієприкметником; означення, кожне наступне з яких уточнює перше як його текстовий синонім; ряд однорідних означень найчастіше відкритий: їх буває нерідко три, чотири, а то й більше; між ними можна вставити сполучник *і*» [Межов 2021, с. 78]. До низки кваліфікаційних параметрів, які слугують на користь зарахування означень до групи неоднорідних науковець уналежнює такі: «неоднорідному ряду означень властива послідовна, ступенева підрядна залежність: найближче до іменника означення виражає найхарактернішу його ознаку і прямо пов'язане з ним, друге означення уже пояснює іменник разом з його найближчим означенням, а третє – словосполучення іменника разом з найближчим і другим; характеризують предмет з різних сторін; можуть виражатися прикметниками різних семантичних груп (якісний і відносний; якісний і присвійний) або різними частинами мови (займенник і прикметник, порядковий числівник і прикметник); відсутні уточнювальні відношення; ряд неоднорідних означень обмежений, звичайно він закінчується другим, рідше – третім означенням; не можна вставити сполучник *і*» [Межов 2021, с. 78].

До низки питань, які порушують лінгвісти у своїх студіях, належить дослідження не спеціалізованих на означальній функції мовних одиниць, тобто неузгоджених означень. Ідеться про випадки, «коли твірне й похідне слово не виявляють структурної відмінності, проте характеризуються різними синтаксичними і частково морфологічними ознаками» [Костусяк 2019, с. 115]. Такі трансформації притаманні насамперед іменникам, що зазнали ад'єктивації. Зазначені мовні одиниці, зокрема їхній безприйменниковий [Костусяк 2014] та прийменниково-відмінковий [Костусяк 2014а] вияви потрапили до сфери лінгвістичних пошуків Н. М. Костусяк. Дослідниця зосередила увагу

на семантичних, морфологічних і синтаксичних ознаках іменників, різній частоті та ступені закріплення цих форм за означальною позицією, відповідно до чого розподілила їх на мовний центр і периферію.

Описуючи вторинні засоби вираження атрибутивних відношень, лінгвісти звертають увагу на дієслова й прислівники. Спільність зазначених частиномовних класів споріднює те, що вони поєднані з опорним словом не звичним для спеціалізованих прикметникових форм зв'язком узгодження, а прилягання. Окреслюючи відмінність між прикметниками й дієсловами, об'єднаними спільною ідеєю атрибутивності, Н. М. Костусяк наголошує на їхньому місці в структурі речення й особливостях підпорядкування іншим компонентам: «По-перше, власне-прикметники значно частіше перебувають у препозиції щодо іменника, на противагу їм утворені внаслідок ад'єктивації інфінітиви стоять після опорного субстантива. ... По-друге, первинні носії статичної ознаки залежать від різних за походженням та лексичним значенням іменників, тоді як істотною рисою інфінітивів, що набули синтаксичних рис прикметника, є підпорядкування переважно віддієслівним лексемам» [Костусяк 2017, с. 26]. Загалом у науковій літературі лінгвісти подають різну кількість груп слів, від яких можуть залежати дієслова, синтаксично споріднені з прикметниками. Зокрема, І. Р. Вихованець стверджує, що інфінітив «в ад'єктивній синтаксичній позиції ... стоїть тільки після віддієслівних іменників модального плану (*бажання, вміння, прохання, наказ і под.*)» [Вихованець 1986, с. 81]. Дещо розширює ці межі О. В. Кульбабська, на думку якої «інфінітив стає функціональним еквівалентом прикметника лише за певних лексичних умов, зокрема при інформативно недостатніх іменниках, а саме: 1) іменниках-назвах осіб за родом їх занять, здатністю до дії, вираженої інфінітивом...; 2) ознакових іменниках з абстрактним значенням, що не корелюють з іншими частинами мови...; 3) девербативах із модальним значенням (можливості / ймовірності, бажання та ін.), а також із значенням стосунку суб'єкта до дії, яка є ознакою понять, властивостей, дій, співвідносних з явищами навколишнього світу» [Кульбабська 2011, с. 354]. Окрім синтаксичної

своєрідності та специфіки опорних слів, науковці звертають увагу на інші кваліфікаційні параметри дієслів, що зазнали синтаксичної ад'єктивації. Зосібна, аналізуючи ці мовні одиниці в контексті морфологічних категорійних ознак, І. Р. Вихованець цілком слушно стверджує: «Залежність синтаксичного інфінітивного ад'єктива від іменника не передається власне-прикметниковими категоріями роду, числа і відмінка, які являють собою віддзеркалення тотожних категорій опорних іменників» [Вихованець 1986, с. 81].

До менш поширених явищ у сучасному мововжитку належить функціонування прислівників в ролі означення, що, на нашу думку, умотивовує відносно невелику кількість праць, присвячених цій проблемі [Вихованець 1988, с. 173; Граматика 2017, с. 292; Костусяк 2019 та ін.]. Аналізуючи мовні одиниці зазначеного різновиду, Н. М. Костусяк наголошує на їхній складній природі: «З одного боку, вони зберігають семантику адвербіальності, а з іншого – у них відбувається нарощення атрибутивності, відповідно до чого їхню синтаксичну функцію узагальнено можна трактувати як адвербіально-атрибутивну» [Костусяк 2019, с. 118]. Крім того, дослідниця акцентує на формально прихованих засобах вираження граматичних ознак прислівників, що перемістилися в прикметникову зону: «За синтаксичної ад'єктивації прислівники зберігають незмінність, але водночас, хоч і морфологічно не закріплено, у своєрідний спосіб, дещо приховано набувають прикметникових категорій роду (в однині), числа й відмінка, які залежать від категорійних ознак опорних іменників» [Костусяк 2019, с. 122–123]. На переконання лінгвістки, граматичні значення аналізованих слів такі самі, як і в опорних іменниках. Наприклад, у реченні *Сріблила ніч Солоний Шлях / І світ **навколо*** (Мартинюк 2012, с. 41) атрибутивна синтаксична одиниця *навколо*, підпорядкована іменникові в знахідному відмінку однини *світ*, відповідно до концепції Н. М. Костусяк, також контекстуально (без додавання морфологічних засобів) набуває таких самих категорійних ознак. Міркування дослідниці кардинально відрізняються від традиційної теорії, пов'язаної з витлумаченням прислівників як незмінних слів, що за будь-яких умов не виявляють ознак відмінювання.

Окрім засобів вираження та розмежування узгоджених / неузгоджених й однорідних / неоднорідних означень, лінгвісти звертають увагу на інші важливі характеристики цих членів речення. Описуючи відокремлені синтаксичні одиниці аналізованого різновиду та взявши до уваги низку їхніх найважливіших характеристик, О. Г. Межов виділив такі різновиди означень: 1) узгоджені поширені, виражені дієприкметниковим або прикметниковим зворотами; 2) узгоджені непоширені, до моделювання яких залучені одиничні дієприкметники або прикметники; 3) неузгоджені поширені, формально зреалізовані сполуками на зразок *прийменниково-відмінкова форма + прикметник*; 4) неузгоджені непоширені, репрезентовані прийменниково-відмінковими формами; 5) прикладки поширені, морфологічно представлені іменником із залежним словом; 6) прикладки непоширені, виражені іменником [Межов 2021, с. 90–91].

Отже, *означення* – другорядний член речення, спеціалізовані форми якого узгоджуються в роді, числі й відмінку з опорним іменником, перебувають щодо нього в пре- чи постпозиції, а за умови вираження вторинними засобами (відмінковою та прийменниково-відмінковою формами іменників, інфінітивом чи прислівником) поєднані відповідно зв'язком керування й прилягання. Усеохопність класифікаційної сітки означень забезпечує їхня диференціація на узгоджені та неузгоджені, однорідні й неоднорідні, відокремлені непоширені та поширені. Окрему групу синтаксичних одиниць цього різновиду формують прикладки.

1.2. Граматичні та стилістичні ознаки ад'єктивів української мови

1.2.1. Функційно-граматичні особливості узгоджених означень

В українській мові атрибутивну сферу традиційно заповнюють прикметники, займенники прикметникового різновиду, порядкові, обмежено кількісні числівники й дієприкметники, які виконують роль узгоджених означень і залежать від іменників чи співвідносних із ними займенників, рідше субстантивованих слів. У досліджуваних текстах реалізація вказаної функції

насамперед пов'язана з прикметниками й займенниками, рідше у цій сфері перебувають дієприкметники та кількісні числівники: *Все ж безнадійним ніколи не був **тлінний** світ* (Мартинюк 2012, с. 13); *Передчуття небезпеки – **позірний** екстрим* (Мартинюк 2012, с. 13); ***Будь-які** сумніви й ляки, по суті, очисні* (Мартинюк 2012, с. 20); *Підставляли знамена й рамена **ці** вежі вітрам* (Мартинюк 2012, с. 18); *Раз народились, отже, треба жити / Й нести **свій** хрест, допоки суть Землі* (Мартинюк 2012, с. 20); ***Твій** предок йшов у бій / із **піднятим** забралом* (Мартинюк 2012, с. 30); *І **стриножений** кінь знов наснить щось про січ, / про походи, звиягу, про зброю і зброю* (Мартинюк 2012, с. 35); *...Їм **надломлений** птах / Прихилиє вітчизу* (Мартинюк 2012, с. 36); *Блимають грайливо **двом** відлюдькам зорі...* (Мартинюк 2012, с. 111). Іноді автор свідомо повторює ті самі атрибути при кожному однорідному членові речення, що слугує засобом їхнього змістового виділення й водночас передає почуття ліричного героя: *Нисе болем схолилим йому **кожен** скол, **кожен** шарм* (Мартинюк 2012, с. 18). Рідше означальну позицію заповнюють дієприкметники: *Зяють чорним одчаєм **запалі** опальні бійниці...* (Мартинюк 2012, с. 18).

За допомогою узгоджених означень, переважно зреалізованих якісними та відносними значеннєво-граматичними розрядами прикметників, М. Мартинюк утілює різні відтінки світовідчуттів і передає заглибленість у суспільні проблеми: *Замок спить у **важкій** вогневищі* (Мартинюк 2012, с. 18); *про що мовчать **прадавні** фоліанти?* (Мартинюк 2012, с. 17); ***Космічний** пил?* (Мартинюк 2012, с. 20); *Досить істерик, плачів, **безпідставних** тривог* (Мартинюк 2012, с. 13). На думку О. В. Кульбабської, атрибутивні синтаксичні одиниці «вносять додаткові характеристики до суб'єкта чи об'єкта мовлення, сприяють структурній лаконічності й семантичній ущільненості речень» [Кульбабська 2011, с. 356].

Своєрідним авторським виявом слугує використання прикметникових форм, які внаслідок метафоризації зазнали значеннєвих трансформацій. Наприклад, ужита в рядках *Даленіє минуле і тане рахманно в туманах, / Щоб відтак уродитись прийдеши́м у **замкових** снах* (Мартинюк 2012, с. 18) виділена

атрибутивна одиниця, на нашу думку, формує перехідний відносно-присвійний розряд.

Почасти узгоджені означення беруть участь у моделюванні неприхованої іронії або навіть сарказму. Яскравим вираженням душевного болю й водночас гніву як реакції на вдаваність, нещирість, награність, меркантильність українців передає образ *бутафорської України: Слава **бутафорській** Україні!..* (Мартинюк 2012, с. 24). У корпусі фактичного матеріалу засвідчені й складні прикметники, що виконують важливу стилістичну роль, репрезентуючи різні настроєві відтінки, наприклад: *І **гірко-монотонні** дзвони / Позахлинались в тужнім хорі* (Мартинюк 2012, с. 79). М. Мартинюк використовує ідентифікувальні відприкметникові субстантиви й закріплені за означальною сферою мовні одиниці, малюючи яскраві контрасти та висловлюючи актуальні й нині міркування: *Синьо-жовтий погруз (чи погроз?) в триколірі. / В українській пісні **російський** акцент* (Мартинюк 2012, с. 24).

Корпус фактичного матеріалу структурують узгоджені означення, що традиційно перебувають у закріпленій за ними препозиції щодо опорного слова, хоч зрідка, аби надати цим компонентам смислової значущості, автор подає їх після субстантива, пор.: *На **оновленій** землі – і сини, і мати, / І великі, і малі – **суцї** горлохвати...* (Мартинюк 2012, с. 25); *Захлинувся **надтріснутий** дзвін і в надриві заляк* (Мартинюк 2012, с. 18) і *На цих мурах **похмурих** лишали графіті століття* (Мартинюк 2012, с. 18); *Із чаші пам'яті, немов нектар, я п'ю / Печаль його **медово-полинову*** (Мартинюк 2012, с. 22). Виділені атрибутивні одиниці виконують важливу прагматично-стилістичну роль: у першому прикладі простежуємо алюзію на відомі слова Т. Шевченка; словосполучення *мурах похмурих* передає сумні настроєві відтінки, пов'язані з тривалою боротьбою українського народу з ворогами; протиставні відношення з виразним емоційно-оцінним забарвленням реалізує атрибутивний композит *медово-полинову*. Іноді в аналізованих текстах функціують препозитивно вжиті атрибутивні синтаксичні одиниці, виражені синтетичними й аналітичними ступеневими формами прикметника: *Тож, даруйте нам наразі: / що могли – те втяли, / а*

за **більш зручних** okazji / додамо, як мало (Мартинюк 2012, с. 29);
Найдорожчий край. / **Найщиріші** люди (Мартинюк 2012, с. 25).

Обмеженням у досліджуваній поезії є функціонування відокремлених узгоджених означень, зокрема: 1) поширених, моделювання яких пов'язане з дієприкметниковими й прикметниковими зворотами: *Підємо в тлін, народжені із тліну, / Без каяття. Жури. І пари з уст* (Мартинюк 2012, с. 20); *Справжня казка, натхненна красою. / Я від неї всякчас воскресаю* (Мартинюк 2012, с. 52); 2) непоширених, виражених прикметниками: *Шанси тут украй сумнівні, / наче на пожежу, / знову зводимо, **наївні**, / вавилонську вежу* (Мартинюк 2012, с. 28).

У досліджуваних поетичних творах натрапляємо на кілька вжитих поспіль атрибутивних синтаксичних одиниць, які належать до групи: 1) однорідних, наприклад: *Ми – **безликі, сліпі** герострати...* (Мартинюк 2012, с. 37); 2) неоднорідних, виражених різними за значеннєвими характеристиками прикметниками або словами, що належать до різних частиномовних класів, наприклад: *Дотримаймо **святий козацький** звичай – / Змінімо світ навколо. / І себе* (Мартинюк 2012, с. 21) – у поданому реченні прикметникові епітети *святий козацький* створюють відповідну атмосферу важливості збереження традицій минулого; *Те мистецтво не збагнути / на землі **цій грішній**...* (Мартинюк 2012, с. 28).

Отже, функційно-граматичну своєрідність узгоджених означень, виражених у досліджуваних текстах прикметниками, займенниками прикметникового різновиду, дієприкметниками та кількісними числівниками, віддзеркалює їхнє відмінкове, числове та родове підпорядкування опорним іменникам, перебування щодо них зазвичай у препозиції, рідше постпозиції. Фрагментарність вияву характерна для відокремлених та однорідних і неоднорідних атрибутивних синтаксичних одиниць. Зазначені другорядні члени речення слугують засобом вираження позитивних та негативних емоцій, іронії, сарказму.

1.2.2. Специфіка вираження та вживання неузгоджених означень

В укладеній картотеці значну частину становлять поєднані зв'язком керування й атрибутивними відношеннями так звані генітивні форми іменників. Найчастіше вони підпорядковані субстантивам у називному відмінку, наприклад: *Будь-які згущення **фарб** – обереги від бід* (Мартинюк 2012, с. 20); *Дух **небезпеки**, наче випар оцту, / Дурманимь глузд наш без вини й вина* (Мартинюк 2012, с. 20); *Око **неба** мертвотно-бліде* (Мартинюк 2012, с. 37); *Храм загублених **доль** – вартий куш* (Мартинюк 2012, с. 37). На переконання О. Г. Межова, такі сполуки, «утворені внаслідок складних дериваційних процесів, зазвичай зазнають семантичної компресії, що сприяє економії висловлень. ... Компресія розгорнутих конструкцій ґрунтована на знаннях про речі, їхні зв'язки, відношення, когнітивно-мовні процеси, механізми кореляції мислення та граматичної системи...» [Межов 2024, с. 23–24]. У сфері неузгоджених атрибутів – назв неістот перебувають не тільки загальновживані слова, а й термініні одиниці, серед яких трапляються змінні та незмінні субстантиви: *Сім тисяч літ – раби **адреналіну**, / Заручники інстинктів і безумств...* (Мартинюк 2012, с. 20); *Що нам потік **іонів і нейтрино?*** (Мартинюк 2012, с. 20). Виділені синтаксичні одиниці не тільки слугують лаконічним засобом вираження семантично складних ознак, а й увиразнюють авторську інтелектуальність.

Конденсованістю й точністю вираження думки позначені рядки, що містять неузгоджені означення, репрезентовані іменниками – власними й загальними назвами істот з узагальненим відтінком присвійності, наприклад: *І те мине... З подачі **Соломона*** (Мартинюк 2012, с. 19); *Знов Сонця колісниця – / Немов **Горгони** стята голова* (Мартинюк 2012, с. 21); *Покарбовано суть. Зі слідами облич / Маски **блазнів, невдах, міднолобих, убогих*** (Мартинюк 2012, с. 33); *Славу **предків** втоптали в багно ми* (Мартинюк 2012, с. 37). У досліджуваних творах автор використовує ад'єктивно представлені загальні номінації осіб, засвідчені в риторичних питаннях, які виконують важливу прагматичну роль. За допомогою таких конструкцій письменник не тільки

передає певну інформацію, уміщуючи в неузгоджені означення негативну оцінку, а й спонукає читача до роздумів і висновків: *Коли мине доба плебейів і рабів?* (Мартинюк 2012, с. 17); *Пам'ять роду?.. Почвари з почвар* (Мартинюк 2012, с. 37). В одному з віршів, що входить до циклу «Бутафорська Україна», М. Мартинюк апелює до національного символу України – Тараса Шевченка та відомого в християнстві Понтія Пілата, в образі якого автор задовує поведінкові стереотипи сучасних українців-запроданців і в іронічно-саркастичній формі подає їхні характеристики, послуговуючись неузгодженими іменника-означеннями в родовому відмінку та узгодженими прикметниковими одиницями: *Якби встав тепер Тарас над Дніпро й Карпати, / То сконав би водночас – що там і казати: / У могилу б знов звели вже не каземати – / Слуги розбрату й хули – нинішні пілати. / Не чужинці-вороги рідні супостати – / Українці дорогі – ті ще експонати* (Мартинюк 2012, с. 25). Різні за значеннєвою палітрою синтаксичні ад'єктиви трапляються і позитивно маркованих контекстах: *Сліди помади / на щоці поета / йому автографи* (Мартинюк 2012, с. 57).

Нагнітання картин складного сучасного світу передає нанизування простих односкладних називних речень, поширених неузгодженим означенням у формі родового відмінка: *Злам епох. Злам ідей. Крах ілюзій* (Мартинюк 2012, с. 37).

Порівняно з безприйменниковими значно рідше заповнюють ад'єктивну сферу прийменниково-відмінкові форми, зокрема таку функцію виконує грамема родового в поєднанні з прийменником *із*, наприклад: *Кожен вирішує сам: хто він – центр чи провінція, / Що заслужив він – із терну чи лавра вінця* (Мартинюк 2012, с. 14). Своєрідним стилістичним прийомом і засобом надання важливості висловленому слугують архаїчні неузгоджені прийменниково-відмінкові форми зі службовим словом *во*, наприклад: *Твій предок во крові / вчив вітра колискову* (Мартинюк 2012, с. 30).

В аналізованому поетичному доробку натрапляємо на подані поряд із вираженими іменниками неузгодженими синтаксичними одиницями

узгоджені означення, що дає змогу авторові удокладнити зміст опорного слова: *І вже вогонь купальського багаття / Не порятує й не очистить теж* (Мартинюк 2012, с. 19). Своєрідність функційного вияву обох зазначених різновидів атрибутів увиразнює їхнє вживання в односкладних називних реченнях, за допомогою яких автор коротко й водночас ємно змальовує той чи той образ: *Несправжні ідоли. Сліпі пророки. / Епоха лухварів. Утім... і це мине* (Мартинюк 2012, с. 19).

У сфері неузгоджених синтаксичних одиниць засвідчені присвійні займенники *її, його*, що набули незмінності: *Його сповідник – Бог* (Мартинюк 2012, с. 30).

У корпусі фактичного матеріалу кількісно обмежену групу формують неузгоджені означення, виражені інфінітивами, що перебувають після опорних слів зазвичай з абстрактним значенням, наприклад: *Будуть нагоди **прийняти** смиренно свій скін* (Мартинюк 2012, с. 14); *Це ще не присуд, не привід **чекати** кінця* (Мартинюк 2012, с. 14). Спрямовані в прикметникову площину дієслова динамізують текст.

Фрагментарність уживання виявляють неузгоджені означення-прислівники, наприклад: *Але **скаржитися** годі –/ срамота **навзаєм**...* (Мартинюк 2012, с. 26). Їхню атрибутивну роль увиразнює підпорядкування абстрактному іменникові у формі називного відмінка та функція співвідносного з підметом головного члена речення.

Отже, до диференційних ознак неузгоджених означень належить їхній зв'язок керування чи прилягання з означуванням субстантивом, морфологічне вираження безприйменниковими та прийменниково-відмінковими формами іменників, незмінними займенниками, дієсловами та прислівниками. Групу ад'єктивно представлених іменників репрезентують загальноновживані й термінні назви неістот та власні й загальні назви істот.

1.2.3. Прикладкове узгодження

У досліджуваних текстах роль атрибутивно маркованих одиниць іноді виконують прикладки, семантика яких «охоплює таку сукупність виявів ознаки, як пояснювальна назва предмета, вказівка на якість предмета, соціальна належність, вік, національність, професія, посада тощо» [Вихованець 1993, с. 89]. Описуючи такий різновид прикладкового узгодження, П. С. Дудик і Л. В. Прокопчук зазначають: «Іменник-прикладка в усіх випадках обов'язково узгоджується з означуваним іменником у відмінку, а також здебільшого і в роді та числі» [Дудик, Прокопчук 2010, с. 38]. Кваліфікуючи прикладку як структурно-семантичний різновид означення, К. Ф. Шульжук окреслює такі її ознаки: «вона не компонент структурної схеми речення; виражається іменником; узгоджується з іменником у відмінку; є іншою назвою предмета; не має закріпленої позиції теми чи реми при актуальному членуванні речення» [Шульжук 2004, с. 99]. В опрацьованій збірці поезій М. Мартинюка прикладка не становить поширеного формального засобу вираження атрибутивних відношень, водночас вона дає змогу письменникові передати всі запрограмовані ним характеристики тих чи тих образів. За допомогою прикладкових форм особливими ознаками наділений час: *Вицент розгублений в безмірі пам'яті час-артефакт* (Мартинюк 2012, с. 18); *В наш **покруч**-час заплутались віки* (Мартинюк 2012, с. 22). Акцентуючи на складності сучасного світу, підступності, ворожнечі, недоброзичливості, нехтуванні усталеними людськими цінностями й на інших негативних рисах, М. Мартинюк використовує семантично складний образ *відлюдника-розстриги*: *А люди – як відлюдники-розстриги* (Мартинюк 2012, с. 22). Окрім лексеми *відлюдники* як виразного маркера, що вказує на відмежування від суспільства, письменник употужнює характеристику осіб ад'єктивно вжитим субстантивом на позначення позбавлених духовного сану служителів церкви. Прикладкові форми дають змогу авторові передати сповнені настроєвості різні зорові картини: *Престарілий **бентега**-лелека / Ген описує неба лекала...* (Мартинюк 2012, с. 50); *Блазень-вітер **химерії**-хмари / Переліплює вправно на храми* (Мартинюк 2012,

с. 50); *І місяць-зрадник мстиво і злостиво / Інтригу крав у зоряних заграє* (Мартинюк 2012, с. 105).

К. Ф. Шульжук наголошує, що не всі складні слова, структуровані двома іменниками, мають статус прикладок. На думку лінгвіста, «не є прикладками складні терміни (*хата-лабораторія, плац-палатка*), так звані прикладкові сполучення слів (*хліб-сіль, путь-дорога, срібло-золото, калина-малина, щастя-доля, час-годинонька*). Вони виступають одним членом речення» [Шульжук 2004, с. 100]. Керуючись слушними міркування науковця, зазначимо, що в строфі *Коли об нас шаблі ламали / Чужинські орди і навали, / Коли мій предок-характерник / Вогонь проходив, воду й терни, – / Тоді я волею міцнів, / Здолавши страх і гнів, / Тоді на прикрість зайд-заброд / Я уродився як народ* (Мартинюк 2012, с. 32) ужито два складних слова, проте прикладковий характер виявляє юкстапозит *предок-характерник*, у якому означальну сферу реалізує лексема *характерник*, що уточнює підмет *предок*. Натомість складна номінація *зайд-заброд*, дериваційна основа якої – близькі за значенням іменники, виконує роль одного члена речення – неузгодженого означення, поєднаного зв'язком керування з опорним субстантивом *прикрість*.

Крім непоширених, у збірці М. Мартинюка «Світ за Бралем», обмежено представлені відокремлені поширені прикладкові одиниці, наприклад: *Земля для світу родить диво – / Гнучку наперсницю вродливу...* (Мартинюк 2012, с. 114);

Отже, у збірці М. Мартинюка «Світ за Брайлем» маркування прикладкових атрибутивних одиниць пов'язане з іменниками, які мають однакові з означуваним словом відмінок, число й рід чи тільки відмінок. Вони слугують яскравим засобом стилістичного увиразнення різних зорових картин та образів і зазвичай надають висловленням додаткових емоційних відтінків.

Висновки до розділу 1

У сучасному мовознавстві на позначення компонентів, що перебувають в атрибутивних відношеннях з опорним словом, послуговуються термінами

атрибутивні (ад'єктивні) синтаксичні одиниці (синтаксеми), означення, домінування яких окреслює сфера їхнього вияву. Єдине поняття, яке використовують у практиці навчання здобувачів загальної середньої освіти, – означення. Спільність наукової та поширеної в ЗЗСО інтерпретацій полягає в поділі аналізованих другорядних членів речення на узгоджені, неузгоджені й прикладку, однорідні та неоднорідні, поширені й непоширені, відокремлені та невідокремлені.

Специфіку узгоджених означень віддзеркалює їхня відмінкова, числова та родова співвідносність з опорним словом і вираження переважно якісними та відносними прикметниками, рідше іншими частинами мови. У досліджуваних поетичних творах засвідчені атрибутивні синтаксичні одиниці, які формують однорідні й неоднорідні ряди.

Неузгоджені означення, марковані безприйменниковими та прийменниково-відмінковими формами іменників у родовому відмінку, незмінними присвійними займенниками *її, його*, інфінітивами та прислівниками, перебувають відповідно у зв'язку керування та прилягання з означуваним субстантивом.

Сферу засобів вираження атрибутивних відношень поповнюють прикладки, які в поезії М. Мартинюка зазвичай перебувають після опорних слів.

У збірці «Світ за Брайлем» узгоджені, неузгоджені та прикладкові означення надають поетичним текстам яскравості, почасти експресії й емоційного забарвлення.

РОЗДІЛ 2

**КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ УЗГОДЖЕНИХ
І НЕУЗГОДЖЕНИХ ТА ПРИКЛАДОК ОЗНАЧЕНЬ****2.1. Особливості опанування узгоджених означень**

Загальна середня освіта зазнала посутніх змін під час пандемії, а надто в умовах російсько-української війни. Постійна загроза обстрілів, численні тривоги, потреба перебувати в укриттях стали важливим зовнішнім чинником, що вплинув на освітню траєкторію учнів. У зв'язку з цим учителі повинні вдаватися до залучення оновлених форм і методів роботи, аби не тільки забезпечити освоєння здобувачами навчального матеріалу, а й запропонувати завдання, які сприяли б зацікавленню дітей, хоч би частково змусили їх відмежуватися від воєнних реалій, з одного боку, і були скеровані на формування необхідних компетентностей, окреслених у «Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року», з іншого. У вказаному документі зазначено: «Ключовими компетентностями є спілкування державною і рідною в разі відмінності мовою, спілкування іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні і громадянські компетентності, підприємливість та фінансова грамотність, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і ведення здорового способу життя» [Концепція 2016]. Окреслені орієнтири актуальні й продуктивним під час вивчення означень.

Насамперед зосередимо увагу на віддзеркаленні питань, пов'язаних з опануванням атрибутивних синтаксичних одиниць, у найвідоміших підручниках для восьмикласників. У виданні А. В. Онатій і Т. П. Ткачука запропоновано «Урок 25. Означення як другорядний член речення» [Онатій, Ткачук 2025, с. 86–91], «Уроки 52–53. Однорідні й неоднорідні означення» [Онатій, Ткачук 2025, с. 172–175], «Уроки 86–87. Відокремлені означення.

Розділові знаки при них» [Онатій, Ткачук 2025, с. 244–250]. Акцентуючи на принципі структурування параграфів, теоретичному матеріалі про означення й системі скерованих на закріплення знань практичних завдань, зазначимо, що перевагу аналізованого видання вбачаємо в поданому переліку результатів навчання, серед яких отримані знання про те: «що таке означення; як знайти означення в реченні; як відрізнити означення від інших членів речення; як розрізняти узгоджені та неузгоджені означення» [Онатій, Ткачук 2025, с. 86]. Цілком умотивовано далі автори пропонують дефініцію поняття означення, зосереджуючи увагу на належності цього члена речення до групи другорядних, його значеннєвих характеристиках, переліку притаманних означенням питань, виражених іменником групі членів речення, у підпорядкуванні яких перебувають ці синтаксичні одиниці. Після визначення подано приклад речення з означеннями й наголошено на тому, як треба підкреслювати цей член речення [Онатій, Ткачук 2025, с. 86]. Задля того, аби учні запам'ятали, що узгоджені означення можуть перебувати в підпорядкуванні іменників, що виконують різну синтаксичну роль, пропонуємо подати оформлений у таблиці ілюстративний матеріал (див. Додаток 1).

Інформуючи здобувачів освіти про наявність узгоджених і неузгоджених означень, А. В. Онатій і Т. П. Ткачук окреслюють ознаки кожного з різновидів. У цьому параграфі докладно схарактеризуємо матеріал, пов'язаних із першою групою вказаних другорядних членів речення. Позитивною ознакою видання вважаємо укладену схему, що віддзеркалює перелік засобів вираження узгоджених означень, а також ілюстративний матеріал до кожного з них. Серед формальних маркерів укладачі підручника називають прикметник, дієприкметник, займенник, числівник, дієприкметниковий зворот [Онатій, Ткачук 2025, с. 86]. Високо оцінюючи працю, усе ж убачаємо потребу в уточненні деяких відомостей. Зокрема, необхідно додати, що в означальній позиції перебувають не всі займенники, а тільки ті, яким притаманний прикметниковий тип відмінювання. Така інформація не ускладнить сприйняття теоретичного матеріалу, а лише поглибить й уточнить його, адже здобувачі освіти вивчили

в шостому класі займенник, зосібна і його граматичні ознаки. Крім того, потребує доповнення рубрика, пов'язана з числівниками. На нашу думку, важливо наголосити, що на ролі узгодженого означення спеціалізовані порядкові числівники (атрибутивна синтаксична одиниця саме цього розряду представлена як приклад у підручнику), але, як відомо, зазначена функція притаманна й кількісним числівникам, ужитим у непрямих відмінках, крім знахідного. Зазначені теоретичні положення важливо проілюструвати прикладами речень, дібраними зі збірки М. Мартинюка «Світ за Брайлем» (Мартинюк 2012): *Блимають грайливо **двом** відлюдькам зорі...* (Мартинюк 2012, с. 111). Принагідно вчитель має звернути увагу здобувачів освіти на те, що кількісні числівники, які перебувають в атрибутивній сфері, потрібно відрізняти від інших їхніх синтаксичних виявів. Ідеться про слова цього частиномовного розряду, що за поєднання з іменниками співвідносні з формами називного та знахідного відмінків. У такому разі вони репрезентують складений підмет чи присудок, з одного боку, та додаток – з іншого, наприклад: *Життя тогó – три крихти прісні в жмені, / А решта – сіль... А більше – сльози й кров* (Мартинюк 2012, с. 106).

Важлива частина параграфа «Урок 25. Означення як другорядний член речення» [Онатій, Ткачук 2025, с. 86–91] – запропонована система вправ, виконання яких скеровує на набуття окреслених у «Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року» компетентностей [Концепція 2016]. Заслуговують на увагу завдання, у яких учні повинні дібрати до кожного іменника якомога більше узгоджених означень (вправа 135), поставивши питання від головних до залежних слів, знайти зайве словосполучення (вправа 136), виписати речення з означеннями й без означень (вправа 138) та ін. [Онатій, Ткачук 2025, с. 87–88]. Самостійність у навчальній діяльності формуватиме завдання, у якому запропоновано заповнити таблицю, пов'язану з розмежуванням узгоджених і неузгоджених означень. Учень має записати в певних колонках приклад, питання й зазначити, як підкреслюють аналізовані

члени речення [Онатій, Ткачук 2025, с. 88]. Серед низки видів навчальної діяльності заслуговує поцінування вправа, виконання якої відбувається в групах. Учнім потрібно подати аргументи й контраргументи до теми «Чи варто, на вашу думку, жертвувати своєю кар'єрою заради боротьби за справедливість?» [Онатій, Ткачук 2025, с. 89]. Позитивно вражає наявність значної кількості кольорових зображень, на основі яких побудовані цікаві справи.

У підручнику О. В. Заболотного й В. В. Заболотного уміщено «§ 10. Означення» [Заболотний, Заболотний 2025, с. 47–50], «§ 24. Однорідні та неоднорідні означення» [Заболотний, Заболотний 2025, с. 107–110], «§ 32. Відокремлені означення» [Заболотний, Заболотний 2025, с. 147–153]. Структура «§ 10. Означення», укладеного підзаголовком «Про узгоджені та неузгоджені означення, способи їхнього вираження та роль у мовленні», має більш пошуковий характер. Його матеріал побудований так, аби спонукати здобувачів освіти актуалізувати знання, отримані в попередніх класах, і на основі спостережень, побудованих на аналізі практичного матеріалу, зробити власні узагальнення. Наприклад, у вправі А потрібно визначити, на які питання відповідають виділені в реченнях слова і яку синтаксичну роль вони виконують, у завданні Б – з'ясувати частиномовну належність цих мовних одиниць, знайти речення з дієприкметниковим зворотом, у вправі В – зробити висновки про способи вираження означень. Після завдань запропоновано визначення цього різновиду другорядних членів речення [Заболотний, Заболотний 2025, с. 47]. Дотримуючись такого алгоритму, здобувачі освіти можуть порівняти власні спостереження з поданою дефініцією, яку, поза сумнівом, буде легше запам'ятати. Зазначений матеріал підручника перспективно вpleсти в структуру розповіді вчителя, адже, як слушно зазначає Н. Бондаренко, «з огляду на компетентнізацію освіти виникає життєва необхідність залучати учнів до ролі інформаційних співпартнерів і співнаставників, готових і спроможних розповісти, пояснити якісь факти, явища, закономірності, передати свої знання» [Бондаренко 2021, с. 10]. І далі: «Реалізація принципу єдності навчання й учіння дасть змогу уконтекстнити традиційний метод розповіді в компетентісну

парадигму освіти. Такий підхід до розуміння методу, а також ідея його діалогізації дає змогу долучити учнів до учительського монологу: поставити запитання й відповісти на запитання вчителя, доповнити матеріал підручника, розширити коло відомостей з того чи того розділу програми. Під час розповіді вчителя учні можуть простежити вияв відомих їм закономірностей на новому мовному матеріалі; доповнити розповідь учителя заздалегідь підготовленими виступами, поясненнями, розповідями, обґрунтуваннями на основі раніше здобутих знань; систематизувати викладений учителем матеріал, зробити самостійні висновки тощо» [Бондаренко 2021, с. 10–11].

Інформуючи про поділ означень на поширені й непоширені та узгоджені й неузгоджені, О. В. Заболотний й В. В. Заболотний пропонують дефініцію цих понять. У визначенні *узгоджених означень* ідеться про їхнє узгодження в роді, числі й відмінку, вираження прикметниками, дієприкметниками, числівниками й займенниками так само, як і в попередньому схарактеризованому підручнику, без уточнень розрядів займенникових і числівникових мовних одиниць. Водночас важливим уточненням, на нашу думку, слугує вказівка на те, що «форма означуваного слова веде до зміни форм означення» [Заболотний, Заболотний 2025, с. 48]. Серед низки запропонованих у підручнику вправ викликає зацікавлення текст про українські традиції, до якого потрібно дібрати заголовок, а також знайти щонайменше десять означень, з'ясувати їхню частиномовну належність (вправа 96) [Заболотний, Заболотний 2025, с. 48]. Загалом у цьому підручнику домінують завдання, присвячені закріпленню знань про неузгоджені означення. З огляду на це вчитель може самостійно дібрати вправи, що сприяли б формуванню вмінь послуговуватися теоретичним матеріалом про узгоджені другорядні члени речення під час практичної діяльності. Основою різних форм роботи можуть слугувати речення, дібрані з поезії відомого волинського письменника М. Мартинюка. Такий ілюстративний матеріал не тільки викликатиме зацікавлення поетичним словом загалом, а й скеровуватиме до реалізації регіонального аспекту в навчальному процесі. Низку завдань такого зразка пропонуємо в Додатку 2.

До активно використовуваних у практиці викладання української мови належить підручник Н. Б. Голуб й О. М. Горошкіної, у якому запропоновано «§ 11. Види означень» [Голуб, Горошкіна 2025, с. 34–37], «§ 26. Однорідні й неоднорідні означення» [Голуб, Горошкіна 2025, с. 85–87], «§ 31. Поняття про відокремлення. Відокремлення узгоджених означень» [Голуб, Горошкіна 2025, с. 100–103]. З огляду на алгоритм подання матеріалу в «§ 11. Види означень» підручники О. В. Заболотного, В. В. Заболотного й Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіної виявляють деяку спільність, що полягає в уміщенні завдань, після виконання яких здобувач освіти повинен сформулювати власні узагальнення, а потім може звірити їх із поданими далі дефініціями [Голуб, Горошкіна 2025, с. 34]. Системності подання теоретичного матеріалу сприяють схеми, у яких запропоновано диференційні ознаки непоширених і поширених означень, а також узгоджених та узгоджених [Голуб, Горошкіна 2025, с. 34]. Упадає у вічі те, що, описуючи непоширені й поширені другорядні члени речення цього різновиду, автори беруть до уваги характеристики одного плану, а за аналізу узгоджених та узгоджених синтаксичних одиниць акцентують на різних параметрах: узгоджені означення «виражені іменником, особовим займенником, неозначеною формою дієслова, прислівником», а узгоджені «узгоджуються з означуваним словом у роді, числі й відмінку» [Голуб, Горошкіна 2025, с. 34]. До позитивних рис видання Н. Б. Голуб й О. М. Горошкіної зараховуємо не послідовне опанування спочатку узгоджених, а потім узгоджених означень, як пропонують автори проаналізованих попереду двох підручників, а подання матеріалу в єдності. Цілком логічною й умотивованою вважаємо вміщену у вправі 3 порівняльну таблицю з близькими за значенням узгодженими й узгодженими другорядними членами речення. Зіставивши сполуки слів, учні повинні поставити до залежних слів запитання й розказати, «як розрізнити узгоджені й узгоджені означення» [Голуб, Горошкіна 2025, с. 34]. Такий вид діяльності спонукає здобувачів освіти до вироблення низки компетентностей, зосібна спілкування державною мовою, навчання впродовж життя, загальнокультурна грамотність. На формування художньо-

образного й асоціативного мислення, а також творчого використання мовних засобів скеровано чимало поданих у підручнику вправ, зокрема й завдання, призначені для домашнього виконання: 1) виписати з вірша епітети й визначити, чи всі вони є означеннями; 2) описати картину, використавши три–п'ять іменників, дібрати до них дієслова й поширити другорядними членами речення; 3) написати есе «Що таке лінія доброти?» [Голуб, Горошкіна 2025, с. 37].

Крім поданого в підручниках теоретичного матеріалу, на нашу думку, потрібно наголосити здобувачам освіти на тому, що не всі вжиті в реченнях прикметники виконують роль узгодженого означення. Наприклад, у конструкції *Сріблила ніч **Солоний Шлях** / І світ навколо* (Мартинюк 2012, с. 41) виділена сполука як власна назва є додатком. Задля уникнення помилок під час синтаксичного розбору речень продуктивно запропонувати учням конструкції з прикметниками, дієприкметниками, займенниками прикметникового зразка та іншими класами слів, які перебувають у не закріпленій за ними атрибутивній позиції, а в ролі: 1) компонента складеного іменного присудка, наприклад: *Якщо і справді не таланило мені, / То доля в цьому / й крихтою не винна!..* (Мартинюк 2012, с. 91); *У кожному автографі / ми залишаємо / частиночку себе / аби ніколи / не бути самотнім* (Мартинюк 2012, с. 60); 2) частини складного (подвійного) присудка: *куди йдемо сліни чи хто нас там веде?* (Мартинюк 2012, с. 17); *Місяць – наче дозорець вертається втомлений з чат* (Мартинюк 2012, с. 18); 3) обставини, уходячи до структури дієприслівникового звороту, наприклад: *На оновленій землі – і сини, і мати, / І великі, і малі – сущі горлохвати, / Поголовно без царя (суть – дегенерати), Розхапавши Кобзаря на скуні цитати, / Замість того, щоб колись взяти й почитати, / Наче прапор пронести від хати до хати* (Мартинюк 2012, с. 25); (Мартинюк 2012, с. 85); *Розмінюючи себе на сто втіх і доріг, / Осквернивши невірою свій оберіг, / Вимагаємо в Бога убого ми вічність / І замолюєм наспіх непростений гріх, / Коли гасне життя і спалахують свічі* (Мартинюк 2012, с. 85); *Зрадивши цинічний безтурботності / (Пілігримам завжди сниться шлях), / Ми шукаєм берега самотності / На безлюдних диких основах* (Мартинюк 2012, с. 86); 4) обставини,

що перебуває в межах уточнювального члена речення, наприклад: *Може, там, за синіми просторами.* / *Де і в споминах нема зими, В міражах стежину ми проторимо* / *Для людей, самотніх між людьми* (Мартинюк 2012, с. 86). Не менш важливо продати ілюстративний матеріал, який potwierджує перебування прикметникових форм поза межами класифікаційної сітки членів речення. Наприклад, у рядках *Граційна жрице з царства Соломона, / Твоя нестримність – млосна і солонна* (Мартинюк 2012, с. 111) виділене слово входить до складу звертання, що відповідно до програми, адресованої здобувачам загальної середньої освіти, позбавлене синтаксичної ролі.

Підручники А. В. Онатій і Т. П. Ткачука [Онатій, Ткачук 2025, с. 172–175], О. В. Заболотного та В. В. Заболотного [Заболотний, Заболотний 2025, с. 107–110], Н. Б. Голуб й О. М. Горошкіної [Голуб, Горошкіна 2025, с. 85–87] певною мірою споріднює подання теоретичного матеріалу, присвяченого однорідним і неоднорідним означенням. Укладачі акцентують увагу на семантичних ознаках обох різновидів атрибутивних синтаксичних одиниць, а також докладніше зупиняються на морфологічних засобах вираження неузгоджених членів речення. Дещо єміше інформують про цей різновид ад'єктивів О. В. Заболотний та В. В. Заболотний, додаючи відомості про місце аналізованих компонентів щодо опорного слова, підсилювальній функції кожного наступного означення, виконання ролі художнього означення (епітета) [Заболотний, Заболотний 2025, с. 107]. Після теоретичного матеріалу автори пропонують різні завдання, як-от: доповнити речення однорідними та неоднорідними означеннями [Онатій, Ткачук 2025, с. 173; Заболотний, Заболотний 2025, с. 108–109], розмежувати однорідні й неоднорідні означення [Заболотний, Заболотний 2025, с. 108–109; Голуб, Горошкіна 2025, с. 85–86], скласти речення із запропонованими означеннями чи опорними іменниками, додавши до них слова, що слугують засобом вираження однорідних і неоднорідних синтаксичних одиниць [Голуб, Горошкіна 2025, с. 86; Онатій, Ткачук 2025, с. 174], чимало вправ, пов'язаних із набуттям пунктуаційних компетентностей [Онатій, Ткачук 2025, с. 174–175; Заболотний, Заболотний 2025, с. 110]. Позитивно оцінюючи поданий

у підручниках теоретичний матеріал і вправи, пропонуємо укладені на основі творчого доробку М. Мартинюка завдання, якими доречно скористатися під час самостійної роботи учнів. Аби визначити рівень опанування вивченого матеріалу, учитель може запропонувати здобувачам освіти завдання на картках, зразки яких подаємо далі.

Дайте відповіді на запитання за таким алгоритмом: запишіть номер запитання, після якого зазначте цифру, що відповідає реченню-відповіді. У дужках подайте вжиті в обраних конструкціях означення.

1. У котрому реченні є однорідні означення?
2. У котрому реченні неоднорідні означення виражені відносним і якісним прикметниками?
3. У котрому реченні неоднорідні означення виражені присвійним займенником і прикметником?
4. Котре речення містить неоднорідні означення, виражені вказівним займенником і прикметником?

1. *Серед весняних сніжно-білих віт / Є цвіт, з якого марно ждати плід* (Мартинюк 2012, с. 81).

2. *Ми – безликі, сліпі герострати...* (Мартинюк 2012, с. 37).

3. *Цей вічний поклик: хто ми і навіщо?..* (Мартинюк 2012, с. 105).

4. *Коли громи / розписуються / у власному безсиллі / на похмурому аркуші неба / блискавками / сентиментальні хмари / виплакують їхню / давнішню печаль* (Мартинюк 2012, с. 59).

Відповідь: 1. 2 (*безликі, сліпі*); 2. 1 (*весняних сніжно-білих*); 3. 4 (*їхню давнішню*); 4. 3 (*цей вічний*).

Під час вивчення відокремлених означень на початковому етапі можна скористатися різними методами, зокрема методом бесіди, «за якого педагог-предметник, спираючись на знання та практичний досвід здобувачів освіти, за допомогою запитань підводить їх до розуміння нового або уточнення, поглиблення, розширення відомого. Бесіда має великі можливості для керування пізнавальною діяльністю здобувачів освіти, активною участю кожного в аналізі

явищ, фактів, порівнянні й зіставленні їх, у формулюванні висновків, узагальнень» [Галаєвська 2021, с. 14]. Продуктивною може бути й самотійна робота учнів із підручником [Онатій, Ткачук 2025, с. 244–250; Заболотний, Заболотний 2025, с. 147–153; Голуб, Горошкіна 2025, с. 100–103]. Обидва методи вважаємо доречними, оскільки здобувачі освіти отримали певні знання на попередніх уроках, опанувавши узгоджені й неузгоджені, однорідні й неоднорідні означення. З огляду на це вивчення відокремлених узгоджених членів речення не викличе труднощів. Пояснюючи теоретичний матеріал, учитель може подати на дошці такі речення: *Вечора оркестр в пориві стих, / І, блаженна у красі своїй, / Грала ніч на струнах золотих / Самбу неприборканих стихій* (Мартинюк 2012, с. 117); *Навіщо ці безглузді сентименти, / Леліані з хули і похвали?..* (Мартинюк 2012, с. 80). На основі поданих структур доречно звернути увагу на частиномовну належність опорних слів, які формують відокремлене означення, наголосити на тому, що всі мовні одиниці, котрі входять до його складу, – один член речення, виділений з обох боків розділовими знаками. Умови пунктуаційного відокремлення означень продуктивно розглянути на прикладі таблиці, запропонованій у підручнику А. В. Онатій і Т. П. Ткачука, у якій інформацію об'єднано в три колонки: 1) види означень за будовою (поширені, виражені дієприкметниками та прикметниками із залежними словами; непоширені, у маркуванні яких беруть участь дієприкметники та прикметники; поширені та непоширені); 2) правила, відповідно до яких відбувається відокремлення, та відповідний ілюстративний матеріал; 3) умови невідокремлення та приклади речень [Онатій, Ткачук 2025, с. 244]. Репрезентативною є таблиця «Умови відокремлення означень», укладена О. В. Заболотним і В. В. Заболотним [Заболотний, Заболотний 2025, с. 147]. Позитивної оцінки заслуговує пов'язаний із відокремленням й оформлений у таблиці матеріал, який запропоновано в підручнику Н. Б. Голуб та О. М. Горошкіної [Голуб, Горошкіна 2025, с. 100–101]. Примітно, що ці авторки, крім відокремлених узгоджених, розглядають відокремлені неузгоджені означення, яким присвячено § 32 [Голуб, Горошкіна 2025, с. 103–105]. У двох

інших досліджуваних навчальних виданнях це питання не знайшло віддзеркалення у формі окремого параграфу, його подано в контексті з узгодженими [Онатій, Ткачук 2025, с. 245; Заболотний, Заболотний 2025, с. 152].

Отже, присвячений узгодженим означенням теоретичний матеріал, у підручниках зазвичай подано в контексті про неузгоджені атрибутивні синтаксичні одиниці. Така схема сприятиме запам'ятовуванню диференційних ознак двох груп другорядних членів речення і розпізнаванню їх у тексті. Деякі теоретичні положення, зокрема пов'язані з функційною багатоплановістю прикметників, а також з уживанням у ролі узгоджених означень обмеженої групи займенників і деяких кількісних числівників, доречно пояснити здобувачам освіти на прикладах речень, дібраних із поезії М. Мартинюка.

2.2. Компетентнісно спрямоване й інтерактивне навчання неузгоджених означень у ЗЗСО

Сучасний освітній процес зазнав помітної модифікації. Як слушно зазначають О. Копусь й І. Дубік, «останнім часом у світовій практиці ефективність освіти пов'язують з успішною реалізацією компетентнісного підходу до навчання, що зумовлює зміну мети, завдань, освітнього результату, який вимірюють сформованістю предметних і ключових компетентностей» [Копусь, Дубнік 2021, с. 32]. На переконання дослідниць, компетентнісний підхід сприяє особистісному розвитку здобувачів освіти, їхній соціалізації, зростанню рівня конкурентоспроможності, успішній професійній і навчальній діяльності [Копусь, Дубнік 2021, с. 32]. Зазначені орієнтири відіграють важливу роль у процесі опанування різних тем, які опрацьовують здобувачі освіти в курсі української мови. Окреслені акценти актуальні й важливі під час вивчення атрибутивних синтаксичних одиниць, що перебувають з опорним словом у зв'язку керування чи прилягання.

Одне з важливих завдань учителя – переконати здобувачів освіти в тому, що вибір мовних засобів впливає на організацію окремого висловлення й тексту

загалом, увиразнює його стилістичні особливості, комунікативну роль та ін. Отож, учні повинні розуміти, що до формування певної думки залучені різні мовні засоби, найоптимальніші з яких у певній комунікативній ситуації дають змогу повно й інформативно передати основний зміст сказаного. З огляду на це вміле володіння словом має стати мотиваційною основою для засвоєння теоретичного матеріалу й набуття необхідних умінь і навичок його використання в мовленнєвій діяльності.

Перед тим, як перейти до практичних завдань, необхідно зацентрувати увагу здобувачів освіти на диференційних ознаках неузгоджених означень, зокрема їхній частиномовній належності, особливим формами зв'язку з опорними словами, роль яких зазвичай виконують іменники. Як відомо, в учнів значні труднощі викликає розмежування неузгоджених означень і додатків, яким притаманне однотипне морфологічне оформлення. Під час пояснення цього матеріалу можна скористатися запропонованим П. С. Дудиком і Л. В. Прокопчук алгоритмом: «Неузгоджене означення часто є синонімічним до узгодженого непоширеного означення (*очі матері – материні очі; гілка яблуні – яблунева гілка*); узгодженого поширеного означення, вираженого дієприкметниковим зворотом (*гірлянди з сосни – гірлянди, виготовлені із сосни*); підрядного означального речення (*гаї на дніпровських кручах – гаї, що ростуть на дніпровських кручах*). Словосполучення з неузгодженим означенням в окремих випадках можна трансформувати в предикативне словосполучення, у якому таке неузгоджене означення стає підметом: *шепіт лісу – ліс шепотить; тривога матері – мати тривожиться*» [Дудик, Прокопчук 2010, с. 111]. Після ознайомлення учнів із можливістю утворення синонімічних конструкцій, що доводять належність керованих форм до сфери неузгоджених означень, доречно запропонувати речення, які потрібно перетворити за зразком запропонованих науковцями форм. Цьому сприятиме використання методу реконструювання тексту.

1. Під покровом **ночі**, наче в мелодрамі, / Нас вінчали трави в піднебеснім храмі (Мартинюк 2012, с. 113) – Під нічним покровом наче в мелодрамі, нас вінчали трави в піднебеснім храмі.

2. Упала зірка / на **гнотик** / **свічки** (Мартинюк 2012, с. 94) – Упала зірка на **свічковий** **гнотик**. Принагідно треба звернути увагу на правильне наголошення слова *свічковий*.

3. Наш роман – до розпуття **дорога**... (Мартинюк 2012, с. 109) – Наш роман – **дорога**, яка веде до розпуття.

Після цього можна запропонувати завдання протилежного зразка, тобто трансформувати речення так, аби з'явилося неузгоджене означення:

Потойбіч / тунелю / що його ми / називаємо / життям / лише / полохливий / язичок / воскової / свічки (Мартинюк 2012, с. 94) – Потойбіч тунелю **життя** лише полохливий язичок воскової свічки.

На прикладах речень, дібраних із поезії М. Мартинюка, варто продемонструвати випадки функціонування вжитих у родовому іменників, які перебувають у межах дієприслівникового звороту й виконують роль обставини: Переживаю вкотре... Заново живу, / Знов потерпаючи від муки **насолоти** (Мартинюк 2012, с. 110); Попри славу **гульвіси** й пороки, / Сонце вітра взяло на поруки (Мартинюк 2012, с. 51).

Якісному опануванню неузгоджених означень сприятиме залучення оновленого методологічного інструментарію, зокрема інтерактивних методів навчання. Їхнє використання зробить освітній процес не тільки продуктивним, а й цікавим. За спостереженнями Л. Мельник, «використання інтерактивного навчання дозволяє значно збільшити відсоток засвоєння інформації; навчання орієнтоване, на відміну від традиційного, не тільки на засвоєння знань, а й на розуміння, застосування, аналіз, синтаз, оцінювання» [Мельник 2007, с. 87–88]. Слушні міркування висловлено в колективному виданні «Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах»: «Підґрунтям такого (інтерактивного. – А. Б.) навчання є активізація навчальної діяльності учнів за допомогою активного спілкування... Тому й методи, які використовують

під час такого навчання (дискусія, рольова гра, моделювання тощо), також називають інтерактивними» [Методика 2004, с. 130]. І далі: «Інтерактивні методи сприяють інтенсифікації й оптимізації навчально-виховного процесу... Крім того, використання інтерактивних методів дозволяє реалізувати ідею співпраці тих, хто навчає, і тих, хто навчається, вчить їх конструктивно взаємодіяти, сприяє оздоровленню психологічного клімату на уроці, створює доброзичливу атмосферу, значно підвищує мотивацію учнів до навчання» [Методика 2004, с. 131]. На нашу думку, використання інноваційних підходів до вивчення неузгоджених означень дасть змогу актуалізувати навчально-пізнавальну й комунікативну діяльність учнів, забезпечить формування мовленнєвих умінь, сприятиме розвитку мислення. На реалізацію зазначених орієнтирів скероване залучення на уроках, присвячених опануванню неузгоджених означень, ігрових технологій. І. Космідайло розглядає мовну гру «як метод навчання на уроках української мови з огляду на її дидактичний та розвивальний потенціал, спрямованість на формування в учнів комунікативного досвіду, мовної стійкості, лінгвістичної креативності тощо» [Космідайло 2021, с. 37]. А. Олійник стверджує, що гра «сприяє розширенню кругозору, дає змогу урізноманітнити форми роботи на уроці, розвиває мовлення учнів, їхню творчу фантазію і здібності» [Олійник 2021, с. 55]. В ігровій формі можна проводити другу частину уроку чи його фрагмент, що стосується виконання тільки однієї вправи.

Гра «Найспритніший розумник»

Учням пропонуємо дібрані з поезій М. Мартинюка речення, у яких потрібно знайти неузгоджені означення, виписати їх, згрупувавши відповідно до частиномовної належності засобів їхнього вираження. Крім того, іменникові означення треба об'єднати в групи за ознакою *безприйменникова / прийменниково-відмінкова форма*. Уточнимо, що в магістерській роботі виділяємо вжиті в поданих далі реченнях атрибутивні одиниці, натомість за використання фактичного матеріалу на уроці подаємо їх без графічного маркування.

1. *По дорозі до себе ще йти нам і йти* (Мартинюк 2012, с. 34).

2. *В замку Любарта ніч* (Мартинюк 2012, с. 18).
3. *Випив нашу свідомість мережі навук* (Мартинюк 2012, с. 34).
4. *Розписане модерно / на палітрі дня / вітрами небо / ховала / за Чорний квадрат Малевича / ніч* (Мартинюк 2012, с. 66).
5. *Між нами – кін. Потойбіч – я. Ти – тут. / Зберім життя, розсипане на бісер. / То був абсурд. Невдалий наш дебют. / В театрі двох опушено завісу* (Мартинюк 2012, с. 87).
6. *Тільки в нього правдиві правила, / Бо зважав на усталені правила / І знаходив до правди ключі, Оминаючи терни колючі* (Мартинюк 2012, с. 52).
7. *Сріблила ніч Солоний Шлях / І світ навколо* (Мартинюк 2012, с. 41).
8. *Гортають дні скриптуру пам'яті / Немов старі апокрифи пом'яті* (Мартинюк 2012, с. 53).

Відповідь:

- іменники: 1) безприйменникові форми: *Любарта, мережі, Малевича, пам'яті*; 2) прийменниково-відмінкові форми: *до правди*;
- займенник: *до себе*;
- числівник: *двох*;
- прислівник: *навколо*.

Виграє той здобувач освіти, який виконає завдання першим і без помилок.

Гра «Творча хвилинка»

Скласти зв'язний текст про мову й важливість дотримання її норм, у якому вжити підпорядковані іменникам *бажання, уміння, чистота, збереження* неузгоджені означення.

Виграє той, хто правильно виконає завдання (свої речення можуть зачитати 5–6 учнів). Така форма роботи не тільки дасть змогу перевірити рівень опанування теоретичного матеріалу та вміння його практичного використовувати, а й сприятиме розвитку мислення, творчих здібностей здобувачів освіти, формуванню вмінь правильно, відповідно до чинних вимог будувати речення й використовувати слова.

Про доцільність використання мовної гри на уроках української мови слушну думку висловила І. Космідайло. На переконання дослідниці, «гра дає можливість здобути необхідні теоретичні знання норм і правил успішної комунікативної діяльності, набути обов'язкових умінь і навичок продуктивно спілкуватися, орієнтуватися в ситуаціях, прогнозувати результати свого та чужого спілкування; сформувати в учнів стійкий інтерес, потребу та прагнення брати участь у комунікативному процесі, отримувати емоційне задоволення від взаємодії з оточенням; дає можливість набути необхідного для подальшого життєтворення соціально-комунікативного досвіду, спробувати себе в різноманітних “ролях”, бути активним безпосереднім учасником комунікативної та навчальної діяльності» [Космідайло 2021, с. 39]. Солідаризуючи з висловленими міркуваннями, додамо, що мовна гра активізує пам'ять учнів, сприяє розвитку їхнього мислення, лінгвокреативності, а також саморганізованості, набуттю вмінь із користю використовувати відведений час.

До цікавих форм роботи здобувачів освіти на уроці належить тестування. Для укладання тестових завдань як одного з варіантів перевірки знань можна скористатися платформою «Всеосвіта». Зразок текстового завдання подаємо в Додатках (див. Додаток 3).

Отже, на розвиток самостійності й ініціативності здобувачів освіти скеровані запропоновані в ігровій формі завдання, які можна виконувати спільно з іншими учасниками команди й індивідуально. Інтерактивне й компетентісно спрямоване навчання сприяє мотивації учнів, заміні їхньої пасивної ролі на активну.

2.3. Методи навчання прикладки

Досягненню результатів навчання прикладки сприятимуть такі найпоширеніші методи, як розповідь учителя, бесіда, робота з підручником, спостереження, за якими закріпився статус традиційних, що можна поєднати з інноваційними. Розповідь побудована на тісній взаємодії процесу інформування, пов'язаного з діяльністю вчителя, і процесу засвоєння, до якого

залучений здобувач освіти. Проте з-поміж зазначених методів більшою мірою скеровані на активну діяльність здобувачів освіти бесіда, робота з підручником, спостереження. На нашу думку, бесіда сприятиме ефективності опанування навчального матеріалу, адже вчитель, апелюючи до знань восьмикласників про узгоджені й неузгоджені означення й ставляти дотичні за проблематикою питання, спонукатиме учнів до визначення своєрідності прикладок, а пізніше до формулювання певних узагальнень і висновків. У такому разі відбувається активізація розумової діяльності здобувачів освіти.

Поза сумнівом, ефективність вивчення матеріалу забезпечить і робота з підручником. А. В. Онатій і Т. П. Ткачука присвятили атрибутивним одиницям цього різновиду дві теми й чотири уроки: «Уроки 26–27. Прикладка як різновид означення. Написання непоширених прикладок з дефісом, у лапках» [Онатій, Ткачук 2025, с. 92–97], «Урок 88–89. Відокремлені прикладки як різновид означення. Розділові знаки при них» [Онатій, Ткачук 2025, с. 250–254]. У межах другорядних членів речення й відокремлених синтаксичних одиниць розглядають прикладку О. В. Заболотний та В. В. Заболотний: «§ 11. Прикладка як різновид означення» [Заболотний, Заболотний 2025, с. 50–52], «§ 32. Відокремлені прикладки» [Заболотний, Заболотний 2025, с. 153–157]. Схожу саму схему подання матеріалу простежуємо й у підручнику Н. Б. Голуб й О. М. Горошкіної. Авторки пропонують два параграфи в такому формулюванні: «§ 12. Прикладка як різновид означення. Написання непоширених прикладок» [Голуб, Горошкіна 2025, с. 37–41]; «§ 33. Відокремлення прикладок» [Голуб, Горошкіна 2025, с. 105–109]. Обсяг теоретичних положень, частина яких оформлена в таблицях, що значно спростовує прийняття інформації, і практичних завдань у всіх зазначених видання вважаємо достатнім для якісного вивчення матеріалу й досягнення очікуваних результатів.

Не менш продуктивним є метод спостереження, цінність якого В. Новосьолова вбачає «в тому, що школярі пізнають сутність мовних процесів, фактів, осмислюють зв'язок між ними, формують і розвивають самостійні пошукові навички, здатність думати, аналізувати та знаходити відповіді»

[Новосьолова 2021, с. 52]. За допомогою цього методу здобувачі освіти матимуть змогу на основі ілюстративного матеріалу визначити спільні й відмінні граматичні характеристики опорної й прикладкової частин, з'ясувати ознаки, що споріднюють узгоджені й неузгоджені означення, з одного боку, і прикладки – з іншого. Спостереження доречно поєднати з якимось попередньо схарактеризованим методом. Наприклад, учні можуть опанувати теоретичні відомості завдяки самостійній роботі з підручником або розповіді вчителя. Натомість за допомогою методу спостереження над реченнєвими структурами, що містять прикладкові означення, восьмикласники розширять своє уявлення про форми вираження, функції, стилістичну роль, написання, пунктуаційне відокремлення цих другорядних членів речення.

Після оволодіння теоретичними відомостями про прикладки як різновид означення, а також виконання низки вправ продуктивно запропонувати здобувачам освіти завдання іншого формату, які можна виконувати колективно або індивідуально. На нашу думку, продуктивно скористатися тестовими завданнями, приклад яких подаємо в Додатках (див. Додаток 4).

Серед креативних і неординарних вправ чільне місце посідають квести, котрі розробляють, наприклад, на відомій в Україні платформі «Всеосвіта». Дійшовши до фінішу, учні дізнаються слово-ключ, що свідчитиме про всеохопне опанування матеріалу та вміння послуговуватися ним у практичній діяльності. Крім того, квести позитивно впливають емоційний стан здобувачів освіти.

Пропонуємо квест, що складається з таких завдань:

1. У реченні знайди дві прикладки, із першої випиши початкові дві літери, із другої передостанню букву.

Блазень-вітер химерії-хмари / Переліплює вправно на храми
(Мартинюк 2012, с. 50).

Відповідь: *блі: бл (бліднути), і (химерії).*

2. Із ужитої в реченні прикладки як різновиду означення випиши четверту й п'яту літери, додавши їх до отриманих у попередньому завданні букв.

І місяць-зрадник мстиво і злостиво / Інтригу крав у зоряних заграв
(Мартинюк 2012, с. 105).

Відповідь: *дн (зрадник)*.

3. До виписаних у попередніх завданнях літер додай передостанню букву прикладки, ужитої в поданому реченні.

В наш покруч-час заплутались віки (Мартинюк 2012, с. 22).

Відповідь: *у (покруч)*.

4. До утвореної частини слова додай ужиту в прикладці четверту букву.

Престарілий бентега-лелека / Ген описує неба лекала... (Мартинюк 2012, с. 50).

Відповідь: *т (бентега)*.

5. Знайди прикладку, випиши передостанню літеру й додай її до частини слова, складеного на основі виписаних із попередніх речень літер. Сподіваюся, ти знаєш ключ-відповідь. Запиши його в порожню комірку.

Коли об нас шаблі ламали / Чужинські орди і навали, / Коли мій предок-характерник / Вогонь проходив, воду й терни, – / Тоді я волею міцнів, / Здолавши страх і гнів... (Мартинюк 2012, с. 32).

Відповідь: *и (характерник)*.

Слово-ключ – *бліднути*.

Отже, продуктивність опанування прикладок забезпечать різні методи, серед яких основу становлять ті, що набули статусу традиційних, зокрема розповідь учителя, бесіда, робота з підручником, спостереження, а також інноваційні, як-от: тести та квести, що не тільки сприятимуть набуттю практичних умінь і навичок, а й позитивно впливатимуть на емоційний стан здобувачів освіти.

Висновки до розділу 2

Поданий у підручниках теоретичний матеріал і система вправ, присвячені опануванню узгоджених і неузгоджених означень та прикладок, корелюють із модельними програмами, що вважаємо важливим і необхідним у навчальному

процесі. Водночас до важливих питань, які потребують удокладнення та глибшої інтерпретації, належить порівняльний аналіз синтаксичної ролі кількісних числівників, що, крім функції узгодженого означення, здатні перебувати в ролі додатка, підмета й присудка. У такому разі до пояснення продуктивно залучити ілюстративний матеріал. На основі дібраних зі збірки М. Мартинюка речень потрібно наголосити на тому, що не всі прикметники є узгодженими означеннями. Ідеться про стійкі синтаксично нерозчленовані сполуки, які виконують роль підмета чи додатка, а також прикметники, що функціують як компонент складеного іменного присудка, складного (подвійного) присудка, обставина за умови перебування в складі дієприслівникового звороту чи уточнювального члена речення або загалом позбавлені синтаксичної ролі, якщо залежать від іменників у кличному відмінку й структурують звертання.

Ефективності опанування неузгоджених означень і прикладок сприятиме використання низки традиційних і нетрадиційних методів, а також система творчих завдань, тестів, різноманітних квестів, які не тільки дадуть змогу швидко перевірити рівень опанування теорії, а й зацікавлять учнів.

ВИСНОВКИ

У сучасній лінвоукраїністиці атрибутивні одиниці досліджують з огляду на різні параметричні характеристики, насамперед синтаксичні й морфологічні. Синтаксичний алгоритм вивчення ґрунтується на синтаксичних зв'язках і семантичних відношеннях, у яких перебувають аналізовані члени речення з опорним словом, і підпорядкування їх іменникам. Морфологічні ознаки означення як другорядного члена речення окреслює його здатність бути вираженим спеціалізованими та вторинними формальними засобами. Перші пов'язують із прикметниками та співвідносними з ними частинами мови, які реалізують зв'язок узгодження й мають ідентичні категорійні характеристики з опорним словом, а другі – з іменниками, дієсловами, прислівниками та іншими лексико-граматичними класами слів, що за вторинного вияву переміщуються із закріпленої за ними синтаксичної позиції в прикметникову сферу, репрезентуючи процес синтаксичної ад'єктивації. Зазначені параметри слугують основою розмежування узгоджених і неузгоджених означень. Крім того, до важливих аспектів студіювання зазначених другорядних членів речення належить їхній поділ на однорідні й неоднорідні. Класифікаційну сітку аналізованих синтаксичних одиниць доповнює їхній опис з огляду на наявність / відсутність залежних слів, що слугує передумовою виділення поширених і непоширених означень. Окреслені параметричні ознаки формують методологічну основу, відповідно до якої продуктивно досліджувати атрибутивні синтаксичні одиниці, доповнивши їхній аналіз стилістичним та лінгводидактичним описом.

Означення – другорядний член речення, спеціалізовані форми якого узгоджуються в роді, числі й відмінку з опорним іменником, перебувають щодо нього в пре- чи постпозиції, а за умови вираження вторинними засобами (відмінковою та прийменниково-відмінковою формами іменників, інфінітивом і прислівником) поєднані відповідно зв'язком керування та прилягання.

Усеохопність класифікаційної сітки означень забезпечує їхня диференціація на різні групи, зокрема на узгоджені, неузгоджені та прикладку.

У збірці М. Мартинюка «Світ за Брайлем» роль узгоджених означень виконують прикметники, займенники прикметникового різновиду, дієприкметники та кількісні числівники, за допомогою яких автор утілює різні відтінки світовідчуттів, передає заглибленість у суспільні проблеми, виражає неприховану іронію чи навіть сарказм, малює яскраві контрасти. Атрибутивну сферу іноді заповнюють метафоризовані прикметникові форми. У корпусі фактичного матеріалу узгоджені означення часто перебувають у закріпленій за ними препозиції щодо опорного слова, хоч іноді задля надання цим компонентам смислової значущості автор подає їх після іменників. Фрагментарність функційного вияву в аналізованих текстах притаманна прикметникам вищого та найвищого ступенів порівняння, а також поширеним і непоширеним відокремленим означенням.

Групу неузгоджених означень формують мовні одиниці, поєднані зв'язком керування чи прилягання й виражені відповідно безприйменниковими та прийменниково-відмінковими формами іменників, з одного боку, та дієсловами й прислівниками – з іншого. Серед іменників засвідчені загальноновживані й термінні назви неістот, а також власні й загальні назви істот. Дієслівні та прислівникові атрибутивні одиниці переважно підпорядковані субстантивам з абстрактним значенням.

У корпусі фактичного матеріалу перебувають синтаксичні одиниці прикладкового узгодження, формально-категорійні ознаки яких повністю збігаються з опорним словом або ідентичні тільки щодо вираження відмінка. Такі компоненти дають змогу авторові омовити семантично складні образи, передати сповнені настроєвості різні зорові картини.

Лінгводидактична інтерпретація атрибутивних синтаксичних одиниць зумовлює аналіз присвячених їм параграфів у підручниках, які споріднює ємний і часто оформлений у таблицях теоретичний матеріал, а також система цікавих вправ. З огляду на відсутність деяких важливих відомостей в опрацьованих

виданнях, учителям необхідно звернути увагу на те, що в означальній позиції перебувають не всі займенники, а слова з прикметниковим типом відмінювання. Така інформація не ускладнить сприйняття матеріалу, а тільки поглибить його. Крім того, потребує доповнення рубрика, пов'язана з числівниками. Важливо наголосити, що на ролі узгодженого означення спеціалізовані не тільки порядкові числівники, а й кількісні, ужиті в непрямих відмінках, крім знахідного. У деяких підручниках домінують завдання, присвячені закріпленню знань про неузгоджені означення, тому важливо укласти вправи, які стосувалися б узгоджених атрибутивних одиниць. Основою різних форм роботи можуть слугувати речення, дібрані з поезії М. Мартинюка. Такий ілюстративний матеріал не тільки викликатиме зацікавлення поетичним словом загалом, а й скеровуватиме до реалізації регіонального аспекту в навчальному процесі.

Ознайомлюючи здобувачів середньої освіти зі специфікою неузгоджених означень, учитель повинен звернути увагу на критерії розмежування цих синтаксичних одиниць і додатків, яким притаманне однотипне морфологічне оформлення. Як відомо, належність виражених іменниками членів речення до сфери неузгоджених означень увиразнюють різні модифікації реченнєвих конструкцій. Після інформування про такі перетворення доречно подати вправи на закріплення знань і вмінь учнів.

Опануванню прикладки сприятимуть різні креативні й неординарні завдання, серед яких чільне місце посідають квести, котрі можна розробити, наприклад, на відомій в Україні платформі «Всеосвіта». Учні потрібно правильно виконати кілька завдань, аби дізнаються слово-ключ. Крім того, квести позитивно впливають емоційний стан здобувачів освіти.

Перспективу дослідження становить граматичний і лінгводидактичний опис інших другорядних членів речення, побудований на матеріалі творів волинських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арібжанова 2016: Арібжанова І. М. Сучасна українська мова. Базові поняття синтаксису. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. 159 с.
2. Батурка, Костусяк 2025: Батурка А., Костусяк Н. Граматичні та стилістичні ознаки атрибутивних синтаксичних одиниць. *Scripta manent: молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики* : зб. наук. пр. ; Вип. 12 / уклад. Л. Б. Лавринович. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2025. С. 5–8.
3. Бевзенко, Литвин, Семеренко 2005: Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2005. 270 с.
4. Берьозкіна 2023: Берьозкіна Ю. Теоретико-практичне підґрунтя використання засобів візуалізації на уроках української мови в НУШ. *Актуальні питання сучасної науки та освіти*: зб. наук. праць. 2023. Вип. 9 С. 6–16. URL : https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2023/05_may/24/03/36ірка%202023.pdf#page=7 (дата звернення: 18.03.2025).
5. Бондар, Костусяк 2023: Бондар Я., Костусяк Н. Категорія присвійності в сучасній українській мові. *Scripta manent: молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики*: зб. наук. пр.; Вип. 10 / уклад. Л. Б. Лавринович. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2023. С. 9–14.
6. Бондаренко 2021: Бондаренко Н. Традиційний метод розповіді у сучасному навчанні мови. *Методи навчання української мови: сучасний контекст* : збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (25 березня 2021 р., м. Київ). Київ : Педагогічна думка, 2021. С. 8–13.
7. Вихованець 1986: Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1986. 256 с.

8. Вихованець 1993: Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.

9. Вихованець, Городенська 2004: Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови / за ред. Івана Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.

10. Галаєвська 2021: Галаєвська Л. Метод бесіди у традиційному навчанні мови. *Методи навчання української мови: сучасний контекст* : збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (25 березня 2021 р., м. Київ). Київ : Педагогічна думка, 2021. С. 13–17.

11. Голуб 2015: Голуб Н. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. Вип. 1. С. 107–117. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2015_1_14 (дата звернення: 18.12.2024).

12. Голуб, Горошкіна 2023: Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2023. URL : https://osvita.ua/doc/files/news/896/89670/Ukrayinska_mova_7-9_klas_Holub_ta_in_26_.pdf (дата звернення: 25.06.2025).

13. Голуб, Горошкіна 2025: Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Українська мова : підруч. для 8 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2025. 256 с.

14. Городенська 2024: Городенська К. Г. Граматичні дослідження української мови в контексті славістики. *Українська мова*. 2024. № 4. С. 30–47.

15. Горошкіна 2021: Горошкіна О. М. Методи навчання української мови у візії вчителів-словесників. *Методи навчання української мови: сучасний контекст* : збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (25 березня 2021 р., м. Київ). Київ : Педагогічна думка, 2021. С. 21–25.

16. Горпинич 2000: Горпинич В. О. Українська морфологія. Дніпропетровськ : ДДУ, 2000. 359 с.
17. Горпинич 2004: Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
18. Граматика 2017: Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова ; за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
19. Державний стандарт 2020: Державний стандарт базової середньої освіти. *Освіта*. 30.09.2020. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/#google_vignette (дата звернення: 23.06.2025).
20. Дика Н., Глазова О. Особливості застосування навчально-ігрових технологій на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 61. С. 48–51. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46220/1/Duka_Glazova_Inov_ped_2023.pdf. (дата звернення: 03.05.2025).
21. Дудик, Прокопчук 2010: Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
22. Заболотний, Заболотний 2025: Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова. Підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2025. 224 с.
23. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2023. 73 с. URL : https://osvita.ua/doc/files/news/896/89671/Ukrayinska_mova_7-9_klas_Zabolotnyy_ta_i.pdf (дата звернення: 27.06.2025).
24. Завальнюк 2020: Завальнюк І. Другорядні члени речення як поширювачі структурної основи речення: критерії та прийоми розмежування неморфологізованих форм. *Філологічний дискурс*. 2020. Вип. 10. С. 228–238.

URL : <https://ojs.kgpa.km.ua/index.php/phildiscourse/article/view/1050/970> (дата звернення: 15.09.2024).

25. Загнітко 2001: Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.

26. Загнітко 2011: Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «БАО», 2011. 992 с.

27. Караман, Караман 2021: Караман С., Караман О. Метод проєктів та його ефективність у навчанні української мови (профільний рівень). *Методи навчання української мови: сучасний контекст* : збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (25 березня 2021 р., м. Київ). Київ : Педагогічна думка, 2021. С. 25–28.

28. Концепція 2016: Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#n8> (дата звернення: 21.03.2025).

29. Копусь, Дубнік 2021: Копусь О., Дубнік І. Компетентнісно орієнтовані завдання у навчанні української мови. *Методи навчання української мови: сучасний контекст* : збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (25 березня 2021 р., м. Київ). Київ : Педагогічна думка, 2021. С. 32–35.

30. Космідайло 2021: Космідайло І. Мовна гра як метод формування українськомовної особистості учня ліцею. *Методи навчання української мови: сучасний контекст* : збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (25 березня 2021 р., м. Київ). Київ : Педагогічна думка, 2021. С. 35–39.

31. Костусяк 2014: Костусяк Н. М. Синтаксична ад'єктивація відмінкових форм у сучасній українській літературній мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія»*. 2014. Вип. 8, т. 2. С. 23–27.

32. Костусяк 2014а: Костусяк Н. М. Синтаксична прикметникова транспозиція прийменниково-відмінкових форм іменників. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. Вип. 44. С. 141–145.

33. Костусяк 2015: Костусяк Н. М. Особливості моделювання реми в монопредикативних конструкціях. *Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн.* 2015. № 1 (3). С. 81–98.

34. Костусяк 2016: Костусяк Н. М. Тема як компонент актуального членування простого речення: структура, семантика, засоби експлікації. *Тенденції розвитку української лексики та граматики / за ред. Ірини Кононенко, Ірини Митнік, Світлани Романюк*. Варшава – Івано-Франківськ : Sowa Sp. z o.o, 2016. Ч. III. С. 143–159.

35. Костусяк 2017: Костусяк Н. М. Синтаксична віддієслівна ад'єктивація в сучасній українській літературній мові. *Лінгвістичні студії*. 2017. Вип. 33. С. 25–31.

36. Костусяк 2019: Костусяк Н. М. Синтаксична відприслівникова ад'єктивація: семантико-синтаксичний і формально-синтаксичний аспекти. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2019. Вип. 5. С. 114–125.

37. Кульбабська 2011: Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.

38. Кучеренко, Пентилюк 2022: Кучеренко І. А., Пентилюк М. І. Теорія і технологія сучасного уроку української мови: навч.-метод. посіб. Херсон : Айлант, 2022, 352 с.

39. Кучерук 2011: Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. 420 с.

40. Кучерук 2013: Кучерук О. А. Методи навчання в системі понять сучасної лінгводидактики. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 3. С. 10–15.

41. Межов 2012: Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.

42. Межов 2014: Межов О. Г. Ад'єктивне функціонування іменників у синтаксичних словосполученнях. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2014. № 2. С. 143–148.

43. Межов 2024: Межов О. Г. Ад'єктивна синтаксична деривація крізь призму граматичної концепції К. Г. Городенської. *Граматичний портрет української мови в ХХІ сторіччі* : збірник тез доповідей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. С. 21–24.

44. Межов 2024а: Межов О. Г. Синтаксис української мови : навч.-метод. посібник / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 292 с. URL : https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24895/1/syntax_navch_metod24.pdf (дата звернення: 12.01.2025).

45. Межов, Костусяк 2021: Межов О. Г., Костусяк Н. М. Формування лексичної і граматичної компетентностей майбутніх філологів в умовах дистанційного навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 84. № 4. С. 104–125. URL : <https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.3956> (дата звернення: 08.12.2024).

46. Мельник 2007: Мельник Л. Сутність інтерактивного навчання та особливості його впровадження у навчальний процес. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2007. № 23. С. 86–90. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2007_23_16 (дата звернення: 08.05.2025).

47. Методика 2004: Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентиліук, С. О. Карамана, О. В. Карамана та ін. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.

48. Навальна, Костусяк, Межов 2023: Навальна М. І., Костусяк Н. М., Межов О. Г. Субстантивно-атрибутивні моделі творення вторинних номінацій у медійних текстах. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2023. Вип. 36. С. 9–21. URL : https://drive.google.com/file/d/1_dG9kjp8NDV64m1rrnIv8GicPGNpySgc/view.

49. Нова українська школа 2017: Нова українська школа: порадник для вчителя. 2017. URL : https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel_1_Oglyad.pdf (дата звернення: 18.05.2025).

50. Новосьолова 2021: Новосьолова В. Спостереження як метод навчання української мови: сучасний контекст. *Методи навчання української мови: сучасний контекст* : збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (25 березня 2021 р., м. Київ). Київ : Педагогічна думка, 2021. С. 51–54.

51. Новосьолова 2022: Новосьолова В. Метод вправ в умовах дистанційного навчання української мови: практичний аспект. *Методика мови*. 2022. № 3. С. 2–5. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733123/1/.pdf>. (дата звернення: 11.12.2024).

52. Олійник 2021: Олійник А. Застосування ігрових методів у процесі навчання морфології української мови (профільний рівень). *Методи навчання української мови: сучасний контекст* : збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (25 березня 2021 р., м. Київ). Київ : Педагогічна думка, 2021. С. 54–57.

53. Омельчук 2019: Омельчук С. А. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців : монографія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.

54. Остапенко 2011: Остапенко Н. Технологія сучасного уроку з української мови : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 248 с.

55. Онатій, Ткачук 2025: Онатій А. В., Ткачук Т. П. Українська мова : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2025. 288 с.

56. Плиско 2001: Плиско К. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Харків : ХДПУ, 2001. 115 с.

57. Практикум 2011: Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс. Посібник для студентів пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.

58. Професійний стандарт 2024: Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024. № 1225. URL : <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>.

59. Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994: Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.

60. Сучасна 1972: Сучасна українська літературна мова: синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 515 с.

61. Сучасна 2002: Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища шк., 2002. 368 с.

62. Сучасна 2006: Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. 6-те вид., стер. Київ : Вища школа, 2006. 430 с.

63. Сучасна 2010: Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко та ін. Київ : Знання, 2010. 374 с.

64. Сучасна 2011: Сучасна українська літературна мова : навчальний посібник / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ, М. І. Степаненко, О. М. Горошкіна та ін.; за ред. С. О. Караман. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.

65. Сучасна 2013: Сучасна українська мова: синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко та ін. ; за ред. А. К. Мойсієнка. Київ : Знання, 2013. 238 с.

66. Теребейко 2024: Теребейко М. А. Інноваційні методи вивчення другорядних членів речення в ЗЗСО (на матеріалі творів волинських письменників) : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) / наук. кер. Т. Є. Масицька ; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 79 с.

67. Тимошенко 2020: Тимошенко Л. В. Сучасний урок української мови: пошук інноваційних методів навчання. *Особливості викладання української та іноземної мови в школі: теорія і практика* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Херсон, 28 квітня 2020 року. Херсон : Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. С. 45–49. URL : https://genezum.org/library/suchasnyy-urok-ukrainskoi-movy-poshuk-innovatsiynyh-metodiv-navchannya#google_vignette (дата звернення: 15.06.2025).

68. Українська мова: Енциклопедія 2004: Українська мова: Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. 2-е вид., випр. і доп. Київ : «Укр. енцикл.», 2004. 824 с.

69. Шульжук 2004: Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

70. Kostusiak, Pryimachok, Zdikhovska, Shkamarda, Svitlikovska, Poliak 2022: Kostusiak N., Pryimachok O., Zdikhovska T., Shkamarda O., Svitlikovska O., Poliak I. Communicative-pragmatic Potential and Semantic-grammatical Manifestations of Uncertainty in Modern Ukrainian Mass Media. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022. Vol. 12, issue 1, spec. issue XXVII. P. 41–46.

URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120127/papers/A_09.pdf (дата
звернення: 13.03.2025).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мартинюк 2012: Мартинюк М. Світ за Брайлем : поезії. Луцьк : ПДВ «Твердиня», 2012. 128 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

**Таблиця. Синтаксична роль опорних іменників,
від яких залежить означення**

Синтаксична роль опорного іменника	Приклад
Підмет	<i>Розхристана <u>ніч</u> / принесла у сповитку / туман / А він на ранок / посивів</i> (Мартинюк 2012, с. 64); <i><u>Судоми блискавки</u> раптові</i> (Мартинюк 2012, с. 107).
Присудок	<i>Моє життя – <u>химерна повість</u>, / Де діють двоє: я і ти</i> (Мартинюк 2012, с. 88).
Додаток	<i>Змілили ріки і озера / щоб повинню / достукатися / <u>до зчерствілих душ</u> / які хто зве людьми / а хто людцями</i> (Мартинюк 2012, с. 65); <i>Пишемо долю / <u>чорним</u> / <u>чорнилом</u> / по склі / рукою / божевільного / фатуму</i> (Мартинюк 2012, с. 95).
Обставина	<i>Підперезані дні / Перевеслами шляху, / <u>На небесному дні</u> / Сонце сплює плаху...</i> (Мартинюк 2012, с. 88).
Означення	<i>Осколок <u>дзеркала кривого</u>, / Отруєний смертельним жалом, / Упився спрагло скверни жалом / У тіло Господа Святого</i> (Мартинюк 2012, с. 79).

Завдання до п. 2.1

1. Яке з виділених слів виконує роль узгодженого означення?

Був неспокій (1) високий (2) незнаним (3)... (Мартинюк 2012, с. 109).

Відповідь: 2.

2. Увідповідніть речення й кількість ужитих у них узгоджених означень.

Речення	Кількість узгоджених означень
А. <i>Бліда постель. Чудні сонети. / Бентежні фуги. Щем біди. / Зажура. Забуття. Замети. / І через все – твої сліди</i> (Мартинюк 2012, с. 88).	1. П'ять узгоджених означень
Б. <i>Місячна доріжка. Філігранні тіні. / Спраглий плескіт плеса в унісон цілункам. / Вечорова казка в соннім безгомінні</i> (Мартинюк 2012, с. 111).	2. Два узгоджені означення
В. <i>Так і живем відлюдьками на світі: / То – тиха радість, то – гірка журба...</i> (Мартинюк 2012, с. 106).	3. Одне узгоджене означення
Г. <i>Шлях щоденний не буде важкий, / Якщо міцно тримаєш ти віжки...</i> (Мартинюк 2012, с. 52).	4. Чотири узгоджені означення
	5. Три узгоджені означення

Відповідь: А4, Б1, В2, Г3.

2. Увідповідніть речення й частиномовну належність ужитих у них узгоджених означень.

Речення	Частиномовна належність узгоджених означень
А. <i>І опадає тінь кленового листка...</i> (Мартинюк 2012, с. 110).	1. Дієприкметник
Б. <i>Знов лист промерзлий знаком впав до ніг</i> (Мартинюк 2012, с. 84).	2. Відносний прикметник
В. <i>Шугає тінь над кожен дім...</i> (Мартинюк 2012, с. 39).	3. Займенник
Г. <i>Сумна струна</i> (Мартинюк 2012, с. 82).	4. Якісний прикметник
	5. Присвійний прикметник

Відповідь: А2, Б1, В3, Г4.

Додаток 3

Тестові завдання до п. 2.2

Увідповідніть речення й синтаксичну роль опорного слова, якому підпорядковане неузгоджене означення.

Речення	Синтаксична роль опорного слова, якому підпорядковане неузгоджене означення
А. <i>Ми не просто патріоти, / ми – сини народу</i> (Мартинюк 2012, с. 27).	1. Обставина
Б. <i>Тільки в нього правдиві правила, / Бо зважав на усталені правила / І знаходив до правди ключі, Оминаючи терни колючі</i> (Мартинюк 2012, с. 52).	2. Підмет
В. <i>Пам'ять роду йому дорога, / Мов остання життєва дорога</i> (Мартинюк 2012, с. 53).	3. Присудок
	4. Додаток

Відповідь: А3, Б4, В2

Додаток 4**Тестове завдання до п. 2.3**

У котрому реченні прикладка перебуває перед означуванням словом?

1. *Вщент розгублений в безмірі пам'яті час-артефакт* (Мартинюк 2012, с. 18).
2. *Земля для світу родить диво –/ Гнучку наперсницю вродливу...* (Мартинюк 2012, с. 114).
3. *І місяць-зрадник мстиво і злостиво / Інтригу крав у зоряних заграх* (Мартинюк 2012, с. 105).
4. *В наш покруч-час заплутались віки* (Мартинюк 2012, с. 22).

Відповідь: 4 (*покруч*).